

Tartu Riiklik Ülikool
Üldise ajaloo kateeder

Thomas Müntzer ja tema osa
Saksa talupoegade sõjas
Diplomitöö

Töö teostaja: E. Laudne
Juhendaja: dots. J. Madisson

Tartu 1962

Sissejuhatus

Engels on tõstnud esile Saksa talupoegade sõja teistest keskajatest ülestõusudest ja iseloomustanud seda kui varajast kodanlikku revolutsiooni Euroopas.¹

Saksa talupoegade sõjas, mis oli haripunktiks kogu ühiskondlikule liikumisele Saksa maal XVI sajandi algul, ilmnevad esimest korda, olgugi algelises vormis, kodanlikule ühiskonnale iseloomulikke klassivõitluse jooned.

Juhtiva jäu Saksa talupoegade sõjas moodustasid talupojad ja linnaplehid, kelle ideoloogiks oli Thomas Müntzer.

Diplomitöö eesmärgiks on anda ülevaade Thomas Müntzeri elust ja vaadetest ning näidata Thomas Müntzeri osa Saksa talupoegade sõjas, mis ilmnas vaiti Piiteringi rajoonis.

---

¹ Ф. Дуренко, Разбитие социализма от утопии к науке, Москва, 1960, стр. 17.

Saksa talupoegade sõda ja Thomas Müntzeri tegevus on olnud nii marksismi-leninismi klassikute, marksistlike ajaloolaste kui ka kodanlike ajaloolaste huviohjeks.

Tänapäeval pööratakse suurt tähelepanu neile probleemidele Nõukogude liidus ja rahvademokraatiamaades, eriti Saksa Demokraatlikus Vabariigis ja Tšehhoslovakkia Sotsialistlikus Vabariigis.

Nii toimus 1956.-1958. aastatel diskussioon reformatsiooni ja Saksa talupoegade sõja probleemide üle ajakirja „Bonpoet uero-puu“ veergudel. Saksa Demokraatlikus Vabariigis toimus 1961. aastal diskussioon varajase kodanlike revolutsiooni, peamiselt Saksa talupoegade sõja, küsimustes.

Diplomitöö kirjutamisel lähtusin Engelsi tööst „Saksa talupoegade sõda“, mis on põhiliselt tööks Saksa talupoegade sõja käsitlemisel marksistlikus ajalooteaduses.

Engels kirjutas selle töö Inglismaal, kuhu ta pidi põgenema jälitamise eest asavõtu pärast 1848. aasta revolutsiooni sündmustest Saksamaal.

Engelsi töö on kirjutatud peamiselt W. Limmernmanni tööst saadud faktilise materjali põhjal, sest muid materjale Engelsi käsu-

² F. Jurane, Крестовники войны в Германия, Москва, 1952.

tuks ei olnud.

Engels on esimesena tõstatanud küsimuse talupoegade sõjast kui feodalismivastase re-
volutsiooni otsustavate jõudude väljaastumi-
sist, mis pani aluse kodanlike revolutsiooni-
de ajastule. Täps on antud marxistlik ana-
liis Saksamaa majanduslikule ja ühiskond-
likule olukorrale ning talupoegade sõjale.

Seoses uute andmete saamisega tahtis Engels
laiendada majandusküsimuste käsitlust ja
ama töö ümber töötada.

Saksa XIX sajandi demokraatliku ajaloolase
W. Timmermanni töö „Talupoegade sõja aja-
lugu Saksamaal“³, mis ilmus esimest korda 1841-1843.a
ning oli kokkuvõtteks Saksa talupoegade sõja
uueimase seisundist, omab tähtsust eelkõige
väärtuslike faktilise materjali poolest. Kuid
mõistmata feodalismivastase võitluse klassi-
pärast iseloomu reformatsiooni epohhil, ei
suutnud W. Timmermann analüüsida Saksa-
maa majanduslikku ja ühiskondlikku kor-
da ning näidata erinevate levide olemasole-
ühiskondlikus opositioonis. Nii näiteks võrd-
les ta lutherit ja Müntzerit ainult nende
tugevuse järjekindluse astme järgi. Ta ei
näinud ka printsiipaalset vahet „12 artikli“

³ В. Успенский, Утопия спектакулярной борьбы
в. Тейманн, Москва, 1937.

ja „Tseridekija“ vahel. Kuid kaasajal
omas W. Zimmermanni töö suurt tähtsust:
talupoegade sõja kogemuste rajal piirdis
ta tõestada, et Saksamaa põhiliste
poliitiliste probleemide lahendamise on või-
malik ainult talupoegade vabastamise kau-
du feodaalselt eest ja ühiskondliku
korra demokratiseerimise teel.

M. M. Smirini töö „Thomas Müntzeri
rahvareformatsioon ja suur talupoegade
sõda“⁴ tihed väijaanne on vaatamata teatud
ebajärgkindsusele ja Engelsi seisukohtade
ülepaisutamisele, väjapaistev töö marksist-
likus historiograafias. See töö on tõlgitud
ka sassa keelde.

M. M. Smirin annab ülevaate Thomas Münt-
zeri teoloogilistest ja sotsiaalpoliitilistest
vaadetest ühtlasi näidates nende kujunemist
ja allikaid. Hästi on antud talu-
rahva sõja sündmuste analüüs ja
näidatud, et otsustavat mõju
talupoegade sõjale avaldas rahva-
reformatsioon, mis sai lõpliku vormi
ja teoreetilise väjenduse Thomas Müntzeri
õpetuses.

---

⁴ M. M. Смирин, Народная реформация
Томаса Мюнцера и крестьянская
война, Москва, 1955.

- 6 -

Karutasin ka K. Kautsky tööd „Meesima
sotsialismi eelkäijad“⁵, kus on käsitletud
ka Thomas Müntzeri elu ja tegevust ning
talupoegade sõda. K. Kautsky oli sel ajal
sassa sotsiaaldemokraatlike partei tunnus-
tatud teoreetik. Oma töö kirjutamisel
lähtus ta Engelsist. Kautsky töö on
puudustega, mis on tingitud tema mo-
derniseeritud lähenemisest sündmustele
saksamaal XVI sajandi algul. Nii pidas
ta tolleaegset eproletariaati lõplikult
väljakujunenud kodanlike ühiskonna pro-
letariaadiks. Kuid vaatamata vigadele,
on K. Kautsky töös tähtsaid faktilisi and-
meid Müntzeri elu ja tegevuse kohta, vti
osavõtu kohta talupoegade sõjast Tüüringi
rajoonis.

Vene XIX sajandi kodanlike ajaloost
töödest karutasin M. N. Petrovi tööd
„Peatunne üldisest ajaloost“⁶. Petrov nägi
õigesti talupoegade sõja põhjust majandusli-
kes tingimustes ja feodaalse eksploatatsiooni
süvenemises.

---

⁵ К. Кавтский, Прегуестенные нотеиуеро
социализма, т II СТС, 1907.

⁶ М. Н. Петров, Очерки феодальной истории,
Саратов, 1868.

B. G. Weber artiklis „Suur talupoegade sõda Saksamaal M. N. Petrovi käsitleses“, märkides ära vastudolusid Petrovi töös, näitab, et tema põhiline seisukoht revolutsioonile on poolhoides, kuigi töö lõpul avaldub tema rahajärjekindlus. Nimelt püüab Petros sisendada lugijatule mõlet vägivaldse võitluse mõtletisest. Weberi arvates on Petros demokraatliku orientatsiooniga literaalne ajaloolane.

Kanutanin samuti üsti päritoluga vene demokraatliku kirjaniku Scheller-Mikhailovi tööd „Revolutsiooniline anabaptism“⁸. Kuigi Müntzeri vaadete ja õpetuse uurimine oli talle ainult viikarvatus, on ta vene kodanlikest autoritest kõige järjekindlam. Kõige tähtsam tema töös on püüd anda äige kirjeldus rahvalikumistest XVI sajandil Saksamaal ja suur lugupidamine suhtumises Müntzerisse.

Eluloolisi andmeid sain XIX sajandi I poole ajaloolase J. K. Seidemanni tööst „Thomas Müntzer. Elulugu“. Selle tööga

⁷ B. G. Вебер, Великая крестьянская война в Германии в описании М. Н. Петра, „Средние века“ nr. 13 1958.
⁸ А. К. Уленер-Мухайлов, Революционный ана-
 бантусизм, А. К. Уленер-Мухайлов, Сор. Т XV,
 С ПБ, 1895.
⁹ J. K. Seidemann, Thomas Müntzer. Eine Biographie,
 Dresden u. Leipzig, 1842.

algab algallikatele tugines Müntzeri elu-
loo teaduslik uurimine.

Andmeid Thomas Müntzeri elust ja tema
tegevusest sain ka Brandti Thomas Müntzeri
kohta käivate algallikate väljasaande
"Thomas Müntzer. Tema elu ja kirjad" sissejuha-
tusest.

Palju materjali sain Saksamaa sotsiaal-
majandusliku olukorra kohta ajakirja
"Bonjour utopie" veerikudel toimunud dis-
kussioonist Saksamaa kui esimise kodanliku
revolutsiooni maa majandusliku arengu ja
reformatsiooni ning talupoegade sõja liik-
napanevate jõudude kohta.

Diskussiooni kutsus välja O. F. Tšaikovski-
ja artikkel "milles ta võib sekkuda puht-
skolaastiliselt, nimelt tõlgitudes terminid
"bürgerlich" mitte kodanlikuks, vaid linna-
kodanlikuks, Engelsi seisukohta reformat-
siooni ja talupoegade sõja kui kodanli-
ku revolutsiooni üle. Tšaikovski arva-
tes võib kodanlik revolutsioon puhteda ai-
nult seal, kus on olemas kindlalt välja-
rõhunenud kapitalistlikud suhted ja kodanlus
on formeerunud klassina.

Tšaikovski püüab näidata ka Saksamaa

¹⁰ O. Brandt, Thomas Müntzer. Sein Leben und seine Schriften, Jena, 1933.

¹¹ O. F. Tšaikovskaja, Bonjour o xaraktere Reformatsionu u krestjanstva konna v Germanii v sotsebnii utopnoyapafuu norvegiiuue net, "Bonjour utopie" nr. 12, 1956.

majanduslikku mahajäävust ning seda, et revolutsioonilised konfliktid ei oleud alust ei saava ühiskonnas ega majanduses.

Sellele artiklile reageeris rida ajaloolasi, kes näitasid, et Saksamaa oli XVI sajandi algul arenenud majandusega maa ja et reformatsioon ja talupoegade sõda võiks lu- geda kodanikuks revolutsiooniks.

J. M. Grigorjan¹² annab oma artiklis aruvalde näidete varal ülevaate Saksamaa mäe- tööstuse arengust.

M. M. Smirna¹³ näidates samuti määrtööstuse arengut, ületindab seda ja tema poolt kantatud allikad on ühesilgsed ja piira- tud.¹⁴

A. D. Epštein¹⁵ käsitleb peenemalt kaubandus- ja lüükanuvõtline firmade tegevust.

Kuid ühe hinnates nende osa, arvab ta, et kapitalistliku tootmise ja vahetuse sand-

---

¹² Ю. М. Григорьян, К вопросу об уровне экономики, о характере реформации и крестьянской войны в Германии, "Вопросы истории" № 1 1958.

¹³ М. М. Смирин, О характере экономического подъема и революционного движения в Гер- мании, "Вопросы истории" № 6 1957.

¹⁴ Григорьян, с. 123 ff.

¹⁵ А. Д. Эпштейн, К вопросу о Реформации и крестьянской войне в Германии как первой буржуазной революции, "Вопросы истории" № 8 1957.

jans ei ole linnakodanlus, vaid kaubandus- ja liigrauvõtlikud firmad. Nende osa kapitali akumulatsioonis on ilmne, kuid nende tegevus ei ole määrav kapitalismi arengule.

Isähti ajaloolane J. Maack juhib tähelepanu kapitalistlike suhete arengule põllumajanduses ja näitab, et põllumajandustooted muutusid kaupadeks.¹⁶

S. M. Stam oma artiklis juhib tähelepanu sellele, et arvelt marxistlike kontseptsiooni ahel võib mõista reformatsiooni ja talupoegade sõja sündmisi ning näitas, et riisimus reformatsioonist ja talupoegade sõjast on komplitseeritud ja nõuab veel edasist uurimist.¹⁷

Kanubasin ka A. D. Epštein'i tööd „Saksamaa ajalugu hilisest keskajast kuni 1848. a. revolutsioonini“, mis on esimene marxistlik katse käsitleda Saksamaa arengut XVI sajandist kuni XIX sajandi keskpaigani. Töös on antud ülevaade Saksamaa majan-

¹⁶ С. М. Стам, Чем же в действительности была Реформация в Германии, „Вопросы истории“ № 4 1958, с. 109.

¹⁷ Я. Мацек, К дискуссии о характере Реформации и крестьянской войны в Германии, „Вопросы истории“ № 3 1958

¹⁸ Стам, с. 113

¹⁹ К. Д. Эпштейн, История Германии от позднего средневековья до революции 1848 года, Москва 1961.

dusest, eelkõige neist tendentsidest, mis olid otsustavad Saksamaa arengus.

Eriti hea on, et autor onitab tähelepanu kõrgalt käsitatud või ilmsel mitte käsitatud probleemidele nagu näiteks sisekaubanduse areng Saksamaal.

Muematist uurimustest kaunitasin veel SDV ajaloosax A. Meusli monograafiat „Thomas Mintzer ja tema aeg“²⁰. A. Meusel on näidanud Mintzerit rahvusliku kanglasena, kes elu lõpuni jäi julges võitlejaks töötava rahva huvide eest. Meusel peab talupoegade sõja mahasurumist Saksamaal tulevase languse, mis avaldus killestuses, põkuses. Meusel on õigesti kriipsutanud alla talupoegade sõja probleemide aktuaalsust seoses sama rahva võitlemisega ühtsuse eest tänapäeval.

Kaunitasin ka B. Töpferi rensensiooni V. Husa tööle „Thomas Mintzer Tšehhis“²¹, kus on näidatud mida uus seisukohti, mida Husa esitab Mintzeri eluloo kuikaõpetuse kismu- ses.

---

²⁰ A. Meusel, Thomas Mintzer und seine Zeit, Berlin, 1952.

²¹ B. Töpfer rensensioon Vaclav Husa tööle Tomas Mintzer a Čechy, Zeitschrift für Geschichts- wissenschaft, nr. 7 1960.

- 12 -

Hegallikatest kasutasin Böhmer ja Kirni
poolt teaduslik - kriitiliselt väljaantud
„Thomas Müntzeri kirjavahetust“²² ja Brandti
Müntzeri teoste väljaannet „Thomas Müntzer
Tema elu ja tööd“.²³

Diplomitöö on jagatud kolme pea-
tüki. Esimeses, sissejuhatava ilmega pea-
tükiis annan ülevaate Saksamaa sotsiaal-
majanduslikust olukorrast enne reformatsiooni
ja taluõigade sõda, näitan klassijõudude
vahetorda ja opositsiooni tekkimist Saksamaa
ühiskonna kõrgemates kihtides, mis viis välja re-
formatsioonile, mille haripunktiks oli taluõie-
gade sõda.

Teises peatükis käsitlen Thomas Müntzeri elu-
käiku ja õpetust ning selle propageerimist enne
taluõigade sõda ja taluõigade sõja algust
Saksamaal.

Kolmandas peatükis näitan, et Thomas
Müntzeri osa Sassa taluõigade sõjas ilmnis
tema peamiselt tegurusevõimelis *Fürsingen*
ja seisnes peamiselt tema õpetuse rakenda-
mises, agitatsioonilises teguruses ning piüdes
ülestõusu laiendada, süvendada ja koordi-
nerida.

---

²² Thomas Müntzers Briefwechsel, hrg v. Böhmer
u. Kirn, Leipzig u. Berlin 1931.

²³ O. Brandt, Thomas Müntzer. Sein Leben und seine
Schriften, Jena, 1933.

I peatükk

Saksamaa XVI sajandi algul

Majandusliku, sotsiaalse ja poliitilise elu vastuolud Saksamaal XVI sajandi algul kujutasid endast eeldusi tulevaseks klassivõitluseks: reformatsiooniks ja talupoegade sõjaks, mida Engels on lugenud esimeseks kodanlikuks revolutsiooniks.

Küsimus Saksamaa majanduslikust arengust XVI sajandi algul on väga tähtis ja ühtlasi keerukas.²⁴ Sageli väidetakse, et Saksamaa kujutab endast hiliskeskajal majanduslikult mahajäänud maad. Seda arvamust kinnitatakse Engelse väitega: „Siiski rahvusliku toodangu tõus Saksamaal jäi ikka veel maha teiste maade toodangu kasvust.“²⁵

Kuid tuleb tähele panna, et seoses uute andmete saamisega, mis iseloomis-

²⁴ Л. Д. Энштейн, История Фермахи от возгнко средневековья до революцион 1848 года, Москва 1961, стр. 10.

²⁵ Ф. Эншель, Крестьянская война в Фермахи, Москва 1952, стр. 21.

14
tavad tootlike jõudude ja suhete olu-
korda Saksamaal XVI sajandi algul,
muutuvad Engelsi vaated selles küsimuses.

Nii 1873. aastal ütleb Engels: „Majandus-
likus mõttes oli Saksamaa tema kaasaeg-
ste maade arengutasemel.“²⁶

1889. aastal jõuab ta järeldusele, arves-
tades peamiselt mäetööstuse arengut, et
majanduslikult on Saksamaa Euroopa
esotsas.²⁷

Üldiselt on omane Saksamaa majanduselu-
le XVI sajandi algul tõuse ja mahajää-
vuse elementide kooskõlastamine. Kapi-
talistlikud suhted tekivad kriisi olukor-
da sattunud fеоdalisml rüüpes. Saksamaa
kohta XVI sajandi algul võib öelda, et
majanduse poolest ei ole veel ta ei kõige
esiründlikum ega ka kõige mahajäänud
maa.²⁸

Kuiigi kapitalistlikud suhted arenesid
intensiivselt mää-, tekstiili- ja trükitööstuses,
jäi üldiselt sassa tööstuses valitsema, väija-
arvatud mäetööstus, käsitöö ja kunstlikord.²⁹

Väikeettevõtjad säilitavad oma töökojad, kuid

²⁶ Ф. Энгельс, Реформацый и крестьянской войнe в Терманнe,
„Архив К. Маркса и Ф. Энгельса“, Т X, 1948, с. 387.

²⁷ Ф. Энгельс, Письмо К. Каутскому от 15 сентября 1889 г.,
К. Маркс и Ф. Энгельс, Соч. Т XXVIII, с. 148.

²⁸ С. М. Стан, Чем же в действительности была Реформа-
ция в Терманнe, „Вопросы истории“ № 4 1958, с. 101.

²⁹ В. В. Стоклицкая-Терешкович, Немецкий город в
эпоху крестьянской войнe, „Вестник Московского уни-
верситета“, № 4, 1950, с. 53.

kastades oma majanduslike isesisuse,
 muutusid kodutöötajateks, kes töötasid
 üllsostjatele ja rikkastele meistritele, kes
 aegamööda kasvasid üle kapitalistlikeks
 ettevõtjateks. Suga areneb desentraliseeri-
 tud manufaktuur, mis muutub valitse-
 vaks kõigis tekstiiltööstusharudes. Suga
 kuigi tsunftiorganisatsiooni vorm säilib,
 muutus ta olemus põhiliselt, kuna ta
 oli kujunenud iseseisvate väikeettevõtjate
 organisatsioonist suureettevõtjatele tööta-
 vate kodutöötajate organisatsiooniks.

Kõige suuremat edu saavutas sellens
 ajans mäetööstus, kus tekisid centra-
 liseeritud manufaktuurid samuti nagu
 trükiinduses.

Mäetööstuse tõusu eelduseks oli rohke
 maavara liukohtade olemasolu Saksamaal.³⁰
 Mäetööstus oli arenenud Harzis, Saksis, Fi-
 koolis, Steiermargis, Böömi- ja Määrimaal.³¹

XVI sajandi algul omas Saksimaa esi-
 koha maailmas kõledatöötamise alal,
 sest Ameerika kõleda juundivool andis
 end tunda alles 17 sajandi keskpaigast ala-
 tes

³⁰ Г. М. Григорьян, К вопросу об уровне экономи-
 ки о характере реформации и крестьянской
 войны в Германии, "Вопросы истории" № 1, 1958, с. 125.

³¹ Стоклицкая, с. 54.

Seda näitab eeskätt järgmine tabel: ³²

Igaastane keskmine hõbedatoodang (kaalumarkades) ³³

Maad	1493 - 1520 aastatel	1521 - 1544 aastatel
Saksamaa	122580	170090
Ülejäänud Euroopa maad	76510	76510
Mexiko	—	14620
Peruu	—	117390

On teada ka, et Schwazi mäetööstus-
rajoonis toodeti 1523. aastal 15639 kg hõ-
bedat ja 22340 kg vaske ³⁴.

Kõik see näitab määrajanduse kõrget
arengutaset. Ühtlasi võib mäetööstuses
märgata tootlike jõude kasvu, mis väljen-
dus tehnilises progressis. ³⁵ Ei piirduta enam
maagi saamisega maa pealmistest kihti-
dest, vaid kavatakse kaevandusi süvendama,
ehitatakse šahte. See nõudis kaevanduste
varustamist tehniliste radmetega, nagu tõste-,
vejuhtimis- ja ventilatsiooniskadmed, mis-
tõttu määrajandus hakkas kaotama oma
käsitööstusliku ilme. Kuid tehnika, kü-
tuse ja tööjõu muutseniseks oli vaja
suuri kapitali. Teatavasti oli iseloomu-
lik Saksamaa määrajanduse suurte kau-

³² Периодик, lk. 125

³³ 1 Kölni kaalumark = 233,8g 1 Viini kaalumark = 280,688g

³⁴ U. Mayer, K geschichte und charaktere Bergbauwesen
u. Kurbürgerlicher Forst- u. Bergbau, „Bergbau und Forst-
w. 3 1958, lk. 119 → „Berg- und Hüttenwännisches Jahr-
buch“ 1904 nr 52 lk. 432.

³⁵ Периодик, lk. 125jj.

banduslike ja liigkasuvõtlike firmade nagu Fuggerite, Welschite, Höchstättelite jt. olemasolu. Nende firmade kapital etendas suurt osa mää- ja metallurgiarmanifaktuuride kujunemisel ning samal ajal ka väikeomanike laostumise juures. Kaubanduslik ja liigkasuvõtlik kapital tungis mäetööstusse kolmel teel.³⁶

Kõigepealt võis pankur või kaupmeh saada garantiina krediidi eest õiguse teatava piirkonna mäetööstuse toodangu ülesostmiseks. Hiljem nad otsisid juba kavandusi otseselt või rajasid uusi ettevõtteid. See tee oli iseloomulik Tirolis mäetööstusena-joonile. XV sajandi 80. aastatel Tirolis valitsejate kreditoriks oli Fuggeri kaubafirma. Alates 1522. a. said Fuggerid juba ise mäetöösturiteks ning edaspidi hakkasid rajama ise ettevõtteid.

Teiseks teeks oli nn. suurte summade ettemaksuse süsteem (Verlagssystem). Ka sel juhul kaupmehed ja pankurid andsid kapitali mäetöösturitele tehnilises varustamises ja omavadand sellega õiguse osa tooditud metalli ülesostmiseks.

Kolmandaks teeks oli kaupmehed ja pankurid otsene osavõtt mäetööstuse osahingutest (Gewerkschaft).

---

³⁶ Tjuropern, lk. 127ff.

Kõik need teed kujutusid suurt, olemuselt kapitalistlike manufaktuuri tüüpi ettevõtte tekkimist.

Kuid üldiselt tootmisesse rakendatud kaubandus- ja liigkannvõtlike firmade kapitali mahutused moodustasid tihese osanende kogu kapitalist ja ei muutunud nende tugevus kaubanduslik-liigkannvõtlikku iseloomu.³⁷ Pealegi nende kapitali mahutused tööstuseks süstemaatiliselt vähenesid. Nii 1546. aastal Fuggerid olid paigutanud mäetööstuseks ainult 9% oma kapitalist.

Vastavalt tootlike jõudude arengule mäetööstuses, toimub ka tootmissuhete ümberkorraldamine.³⁸ Võetakse kasutusse kapitalistlik eksploatatsioonimeetod. Sellega on seotud eelproletariaadi vormustumine. XVI sajandi I poolel oli Saksamaal paarsada tuhat mäetöölisi.³⁹

Konkreetselt on teada, et Tirolis Schwazis töötas 1526. aastal 20000 palgelist mäetöölisi.⁴⁰

Kuid tuleb meelde pidada, et siiski

³⁷ Стан, lk. 109.

³⁸ А. Д. Дмитриев, К вопросу о перформансе и специфичности труда в Германии как новой дигриважной промышленности, "Вопросы истории" № 8 1957, lk. 36.

³⁹ Тирольские, lk. 130.

⁴⁰ Магек, lk. 119.

XVI sajandi algul Saksamaal ei olnud suuretvõtteid mäetööstuses ainukeseks tootmise vormiks, sest kõrvuti nendega eksisteerisid arukad väikend käsitööstuslikku tüüpi ettevõtteid.⁴⁰

Kuid üldiselt oli mäetööstus Saksamaal kapitalistliku ilmega ja kiidaltki kõrgel arengutasemel. Tõhusaid edusamme võib täheldada ka metallide töötlemise alal ja tekstiilitööstuses.⁴¹ Linnakäsitööstus töötas sel perioodil juba laialdasel tarbijaskonnal ja kaugete turgede rahuldamiseks. Tekkis ka uusi, keerulisemaid tootmisüksusi nagu õhukeste riidevargaste, pünte väärismetalltoodete ja relvade valmistamine.

Samuti tegi edusamme ka Saksamaa kaubandus. Kõigepealt etendas Saksamaa tähtsat osa rahvusvahelises kaubanduses. Koolimata suurtest maadeavastustest, viiti Vasco da Gama avastustest, jäi Edela-Saksamaal XVI sajandi I poolel ikka veel kaubateenus, mis ühendab Itaalia idamaast kaubandust Lääne-Euroopa turgedega ning Sassa linnad jäid endiselt Euroopa kaubanduse suurteks

⁴⁰ Геропольн, с. 132 ff.

⁴¹ Ф. Энрике, Крестовники в Германии, с. 20.

keskusteks. Eriti võib seda öelda Augsburgi, Nürnbergi ja Ulmi kohta, kus kujunesid sidemed tootmise ja kaubanduse vahel.⁴²

Nii oli Nürnberg suureks metallurgia-tööstuse keskuseks.⁴³ Tal olid laialdased kaubanduslikud suhted Sveitsi, Lõuna-Prantsusmaa, Hispaania, Austria, Ungari, Itaalia, Madalmaade, Leedu jt.

Lamuti Augsburg ja Ulm, suured tekstiilitööstuskeskused, olid tihedalt seotud Põhja-Itaalia linnadega, eelkõige Venetsiaga, kust saadi puuvilla.

Põhja- ja Kesk-Saksamaa oli Hansa kaubanduse käes.⁴⁴ XVI sajandi algul algas Hansa kaubanduse langus, mis on seotud mitte niivõrd suurte maadevastustega, kui võrd ajaloolise arenguga. Nimelt kujunesid XVI sajandil Inglismaal, Venemaal ja Rootsis rahvuslikud monarhiad, mis püüdsid arendada oma kaubandust ega võinud leppida Hansa privileegidega. Kuigi Hansa linnad olid ainult kaubanduslikud, sest tootmist siin ei olnud, väljavalatud laevahitus, aitas Hansa tegevus kaasa Saksamaa majanduslikule arengule, sest Hansa linnade^{Kaudu} toimus enamik toodete väljavedu.

⁴² Энштейн, лк. 22.

⁴³ Стокмулькар, лк. 51.

⁴⁴ Энштейн, лк. 22.

Üldse oli Saksamaal $\overline{xv}$ sajandi lõpul
umbes 3000 linnu, kuid enamuses neist olid
väikesed agraarid iseloomuga ning ai-
nult 100-1000 elanikuga.⁴⁵ Nais valitses
väikerahvatootlik tsunftikord, kaubandus-
liinid sidemed olid neil nõrgalt arenenud.
Nad rahuldusid sisseveetud kaupade täht-
susest tarbimisega ja veel tähtsustuma toot-
misega väljaveoks lähedastele turgudele.

Saksamaa majandusliku arengu nõrk
kiirg seisnes tema vii osade arengu ebakiit-
luses, peamiselt aga nõrgas seotumises
nende vahel, ühtse siseturu, voolu-, mõõdu-
ja rahasüsteemi puudumises.

Kuid oleks väärt rääkida Saksamaa
viis osade vahel kaubanduslike sidemete
täielikust puudumisest.⁴⁶ Paljud andmed
näitavad Saksamaa viis osade majandus-
like kuvide ja piiridele kokkupuutumist.

Näitena impordpuuvilla, mida vajab Saksaa
tekstiilitööstus, muretsemine ja vedu Saksamaa
territooriumile sai võimalikuks ainult
tänu Lvaabi linnade kooskõlastatud tegevusele.

Koordineeritud tegevusest annab tunnistust
ka tooraine ja valmisprodukti edasitöi-
metamine, mis omandas laia geograafilise
diapasooni.

⁴⁵ Стокмулькар, lk. 66.

⁴⁶ Энштейн, lk. 29 j.

Kuid üldiselt toimus majanduslik areng kitsastes raamides: üksikust eraldatud linnades, vürst- ja krahvkondades. Selline eraldatus segas majanduslikku arengut.⁴⁷

Kuid Saksamaa majanduslik areng määras omakorda tema poliitilise ja sotsiaalse struktuuri. Saksamaa jäi poliitiliselt killestatud maaks. Keisri- võim Saksamaal oli nõrk.

" Sellal kui Inglismaal ja Prantsusmaal kaubanduse ja tööstuse areng viis kogu maa kiirde seostumisele ja just sellega poliitilisele tsentraliseerimisele, siis see protsess Saksamaal vaid kiirde gruppeerumisele provintside kaupa, kohalike keskuste ümber ja sellepärast poliitilisele killestatusele... "⁴⁸

Keisri võime langus süvendas veelgi enam lõhet Saksamaa üksikute osade vahel. Keiser sõltus nii prants- kui sõjaajades vürstidest, eelkõige seitsemest kuningvürstist, kes teda valisid.

Vürstid olid oma valdustes väikesteks kuningateks.⁴⁹ Nad mõistsid ise kohut, müntisid raha, kogusid maksu. Nad oskand, kantsid keskvõime nõrkust,

⁴⁷ Crax, lk. 111.

⁴⁸ F. Furebe, Крестоносная война в Германии, lk. 21.

⁴⁹ Sealsamas, lk. 22.

alistada endale suurema osa alam-
 aadlist ja ka osa linnu. Oma
 valdustes valitsesid nad suure ^moma-
 voliga, viies sisse järjest uusi maase-
 mis langemid lihtvabva õlgadele.
 Üldist tsentraliseerimistendentsi kannu-
 tavad nad oma huvides. Engels nime-
 tas neid „... kohaliku ja provintsaalse
 tsentralisatsioonikandjaks...“

Vaatame lähemalt klassijõudude vahel-
 konda Saksamaal enne talupoegade sõ-
 da.

Feodaalide klassi hulka kuulusid kõv-
 vuti vürstidega ka kõrgvaimulikud.⁵⁰

Vaimulike seisus, kelle käes oli feodaal-
 ajal monopol vaimse tegevuse kõikidel
 aladel, kannab seda juttivat kohta
 kaotama sees trükkimusti liutamisega,
 kaubanduse areandumise ja juristide seisuse
 tekkega. Kõrgemad vaimuliku seisuse
 esindajad kompenseerisid seda kaotust
 oma ilmlike feodaalsete privileegide
 abil, sest nad olid ühtlasi suurte
 maavalduste omanikud ning ekspua-
 teerisid julmalt neile alluvaid talupoegi.

⁵⁰

F. Дунев, Крестьянская война в Германии, lk. 24.

Oma sissetulekute suurendamiseks kasu-
taxid nad igarugusid vahendeid.

„ Selleks, et alamalt välja kiskuda viimast
penni... lasti kõrvuti toore vägi vallaga
käiku igarugused usundilised kirikud,
kõrvuti piinamiste õudustega... kõiksugu-
sed pikitooli intriigid... Et valvatt
võel suuremal hulgal raha välja kisku-
da kasutati imetlevate pühaku-
piltide ja pühakusäilmete fabrikseerimist
vagade palverännakute korraldamist,
indulgentsidega kauplemist, millega saavu-
tati pikka aega paremaid tulemusi.⁵¹

Vaimulike seisuse poliitiline osa, väikeste
kirikute preestrid, kelledest paljud seisid
lähedal valvaalamkihtidele, allusid ise
rõhumisele. Nende hulgast tuli palju rahva-
liikumise ideoloogide

Väikeaadli, rüütlite, olukord muutus
kriitiliseks. Nad läksid Engelsi sõnade järgi
„... kiirete sammudega vastu oma hävingule...
Teenistus võrude juures oli neile peami-
ses elatusallikaks. Kuid sõjatehnika areng
soses piisirohu leintamise ja jalaväe
osatahtsuse tõusuga töysis rüütlid sellelt
alalt välja. Oma olukorda püüdis

⁵¹ F. Durenko, Крестовые войны в Тевтонии, lk. 25.

⁵² Sealsamas, lk. 23.

alamaadel parandada neist sõltuvate talupoegade eksploateerimise tugevdamisega. Kuid ka see oli raske, sest rüütlid sõltusid nii nii ilmalikest kui ka vaimulikest feodaalidest. Sellepärast nõudsid rüütlid vürstide ja kõrgvaimulike võime nõrgendamist, kirikumaade sekulariseerimist ja keisri võime tugevdamist. Nähes Sassa-Looma keisri võime tugevdamises oma pääsemise ainekust eeldust, muutusid rüütlid kõige vahvuskumaks seisuseks.⁵³

Nad püüdsid oma võitluses vürstide ja vaimulike vastu ära kasutada vahvatulki. Kuid ei olnud võimalised seda tegema. Seda näitas rüütlite elustõus 1522. aastal Franz von Sickingeni juhtimisel. Nii linnased kui ka talupojad suhtusid rüütlitesse umbuniga, nähes neis oma isandaid ja rõhujaid. Peale ülestõusu maharuumist, kaotas sassa väikeaadel igamuguse poliitilise iseseisvuse ning alistusid lõplikult vürstidele.

XVI sajandi Saksamaa linnad olid klassi-võitluse areeniks, mis oli kutsutud esile mitmete sotsiaalselt erinevate linnalainike

⁵³ F. Zuerbe, Крестоносная война в Германии, к. 66.

kihtide kuvide kokkupuutumisest.

Kõige tähtsama osa linnaelanikkonnast moodustasid patriitside sugukonnad.⁵⁴ Nad võimutsesid enamikes linnades raadides ja olid kaaranud enda kätte kõik tähtsamad ametid linnas. Nad esplua- teerisid nii linna kogukonda kui ka linnale kuuluvaid talupoegi. Nad olid enamal tootmisest ja tegelised ainult kaubandus ja liiguanvõtmisega.⁵⁵

Täielikult püsis patriitside võim suurtes Hansa linnades ning sellistes linnades nagu Nürnberg, Rotenburg, Mühlhausen.⁵⁶

Paigudes linnades nagu Köln, Memmingen oli XVI sajandi alguses patriitsiaat kõvaldatud võim juurist ning valitsemine oli tsemptide bindajate käes. Kuid sageli nende valitsemise ei erinevad patriitside valitsemisest.

Linnaste apostriaan jagunes türgelikus ja plebeilikus apostriaanis, mis valdusid selgesti kogu talupoegade sõja vältel.

⁵⁴ Ф. Думбе, Крестовническая война в Германии, л. 26 ff.

⁵⁵ Стокмуцкая, л. 56 ff.

⁵⁶ Ф. Думбе, Крестовническая война в Германии, л. 27.

Bürgerlik opositsiooni haaras linnarahvasti-
ku keskklassi, mis koosnes rikkastest, keskmise
ja osalt väheema omandiga inimestest.

Järelikult sellise sotsiaalsesse grupp: kuu-
lusid kaupmehed, meistrid-ettevõtjad ja laos-
tuvad, kuid mitte veel laastunud käsitöölised.⁵⁷

Linnakodanlus oli kõige enam organiseeri-
tum jõud.⁵⁸ Näis, et sellistel tingimustel võkes
ta pretendeerida juhi osale võitluses feoda-
lismi vastu. Kuid ainult väike osa bür-
gerilest, kes oli seotud kapitalistliku toot-
misega, kuulus radikaalsesse opositsiooni,
mille nõuded väljusid linnasisesest raamist
ja puudutasid Saksamaa poliitilist korda.

Suurem osa linnakodanlusest kuulus
mööduvane opositsiooni ja nende nõuded
olid konstitutsioonilise laadi ja küllaltki
piiratud. Neil puudus seos linna revolüt-
sioonilise alamkõiki ja talupoegadelega.
Saksa linnakodanlus polnud veel muutu-
nud kodanluseks, nagu see oli toimunud
väljaspool Saksamaad suurte absoluutist-
like monarhiate loomise perioodil. See
kajastus ka kodanluse ideoloogias. Linna-
kodanluse netsõprus oli suunatud pea-
miselt väimulike vastu ja taotles kõige-
pealt odavat riiki.

⁵⁷ В. Н. Ермолаев, Франкфуртский город в Крестьянской
войне 1525 г. "Средние века" V 1954.

⁵⁸ М. М. Смирнов, Народная реформация Томаса Мок-
цуха и Великая крестьянская война, Москва 1955, с. 117.

Sama linnakodanluse muutumist kodanluseks selle sõna tõelises mõttes tähistasid tema paikondlik püüetus ja maa majandusliku ühtsuse püüetus.

Plübeilik opositsioon läks oma nõudmistes tunduvalt kaugemale linnakodanluse opositsioonist. Linnakodanluse alamate klassidele olid ühised kuivad maa alamate klassidega, sest mõlemad ei omanud feodaalühiskonnas mingilid privileege ja allusid rõhumisele kogu feodaalühiskonna poolt. See aitas kaasa nende ühistele väljaatumistele, kuid ka neil klassidel polnud küllaldast ühtsust.

Plübeilikus opositsioonis võib eristada kolm koostisosa.⁵⁹ Siin olid ühendatud vana feodaalajatu tsunftilise ühiskonna elemendid uue tärkava kodanliku ühiskonna alamate kihtidega. Ühe osa moodustasid rüütelkonnad ja vaimulikkonnad tsunftilised, kes olid kaotanud oma koha ühiskonnas; teise osa - deklasseritud element, kelles olid külast väljaajutatud talupojad ja vallandatud teenrid, kes moodustasid lumpenproletariaadi. Nende kahe osa vahel olid väljaspool ametlikult

---

⁵⁹ E. Furenko, Крестовщина воина в Термании, lk. 28 jj.

tunnustatud ühiskonda seisvad käsi-
töölised.

Käsitöölised, olles küll kõige organiseeri-
tum plebeilik kiht, olid kaugel traditioon-
est, sest unistades tsunftiprivileegidest en-
da jaoks tulevikus, olid nad seotud olemas-
oleva korraga ja ei läinud kaugemale
väikestest protestidest.⁶⁰ Nende soovlava koos-
seisu tõttu olid nad vähe seotud linnade
kuvidega, kus elasid. Nende poliitiline
teadlikkus oli nii madal, et nad sageli
lubasid reaktsioonilistel raadidel kasu-
tada end talupoegade salvade vastu.

"Kuni talupoegade sõjani plebeilik apo-
sitsioon esineb poliitilises võitluses mitte
partina, vaid kävaranna nõuveliku
salgana, kes müüb end mõne veinivaadi
est ja sörgib hürgeleiku opositsiooni sabas.
Parteiks muutuvad ta talupoegade ülestou-
sud, kuid ka sel juhul ta peaaegu kõik-
jal järgib oma nõudmistes ja väjasaalu-
mistes talupoegi - veev tõend selle kohta
kuivõrd linn sõltus veel külast."⁶¹

Edasi märgib Engels, et seal, kus plebei-
de mass astub välja ühesivalt, väjasa-
pool talurahva ülestõuse, on ta

⁶⁰ Эпировац, к. 127.

⁶¹ Ф. Энрике, Крестованка Боина в Тирману,
к. 29 ж.

reaktsiooniline ja alistunud väikekodanli-
kele elementidele.

Sassa talupoegade sõja kui varajase ko-
danliku revolutsiooni omajärga seisnebki
selles, et plebeide hulgas, kes moodustasid
talupoegade - plebeide leeri koostisosa, va-
litseid feodaalajartu tsunftilise ühtsennua
laostumise elementid deklasseerunud eli-
mendi, kes moodustas proletariaadi es, üli.⁶²
Seega Saksamaal XVI sajandil plebeide hulgas
olid ülevaatus need kihid, kes mitte ainult
ei võinud etendada juhtivat osa ja sajand
ei juhtimist, vaid ei olnud ka võimalised
tsekkvaas revolutsioonilises tegevuses.

Kõige enam võtsid linnaplebeid tulevase
proletariaadi ilme mäitööstus-rajoonide
linnades, tänu mäitöölise ülevaatusle
plebeide hulgas.⁶³ Seal võttis talupoegade -
plebeide leeri võitlus suure ulatuse ja
hikutas ette laialdas tähtsusega re-
volutsioonilised üllanded.

„Kõnult Püüringis Thomas Müntzeri mõjul
ja mõningates teistes patavondades tema õpi-
laste mõjul oli linnade plebeiline osa nii
haavatud üldise revolutsioonilise tormi
pooll, et tulevase proletariaadi element saa-

⁶² Crumpen, lk 14 ff.

⁶³ Стокмуькад, lk. 68.

nutas lühiajalise ülevaalu kõikide teiste liikumisest osavõtvaati gruppide üle. ⁶⁴

Talupojad, kes moodustasid revolutsioonilise leeri põhijõu, olid kõige arvulisemaks ja kõige enam eksploatatavamaks klassiks.

„Talupojad langes oma raskusega kogu ühiskondliku ehitise püramiid: vürstid, ⁶⁵ aadel, papid, patriidid, linnakodanlased.

Sama talurahva enamuse moodustasid talupojad, kes olid päriselt maastikkide valdajad ja nende kantamise eest maksid fodaalse rendina rahalist maksu ja kandisid mitmeid naturaalkohustusi. Üleminek raharendile purustas fodaalsed suhted ja avas tee kapitalistlikule arengule. ⁶⁶

Saamamaa loodes osas, Keini orus, avaldasid kõige varem mõju kaubalis-rahalisuhted. ⁶⁷ Seal püüdsid mõisnikud koondata maa jõukate talupoegade kätte, kes olid võimelised tasuma renti. Nii tekkis nn. meierite (seuertalunike) valdus. Meieri valduse ilmumine tõi kaasa küla eluviisikonna maalt ilmajätmise. Osa neist

⁶⁴ Фрунзе, Крестовникая бойня в Фергане, lk. 30.

⁶⁵ Saamama

⁶⁶ Мамук, lk. 117 jj.

⁶⁷ Фрунзе, lk. 15 jj.

muutus sulasteks, osa palgasõduriteks
osa siirdus linnas ning osa muutus kul-
gusteks. Sotsiaalsed suhte arenguga
suurenes sotsiaalne differentseerumine;
kannas tekkinud vastuolu rikkaste ja vaeste
talupoegade vahel.

Jõukad talupojad saavutasid Tirolis
juba xv sajandil endale poliitilised õi-
gused, omavalitsuse ja ka õiguse osa
võtta maapäevast.⁶⁸ Nende majapidami-
sed olid tihedalt seotud turuga ning
omades enda käsitusts suure rahasum-
masid, ostsid nad isegi kokku kehvikute
majapidamisi. Nende põldudel töötasid
kümned sulased ja maatud talupojad.

Kuigi selline kapitalismi arenemise prot-
sess ei olnud kõikides Saksamaa osades
selline, avaldas ta siiski teatavat
mõju Saksamaa sotsiaal-majanduslikule
olukorrale.

Talupoegade ekspluatatsioon tugevnes
xv sajandi viimastel aastakümnetel ja viiti
xvi sajandi algul.

Talupoegade ekspluatatsioonise tugevne-
mist seletab Engels oma töös „Saksamaa“
kaubalis-rahalis suhte arenguga, mille
tulena mõisnikud ei püüdnud enam

⁶⁸ Mayer, lk. 118 → O. Stolz „Rechtsgerichte des
Bauernstandes und der Landwirtschaft in Tirol
und Vorarlberg.“ Bozen 1949, s. 128.

vatade talupoegade maksustamisega, vaid
piütasid talupoegi muuta pärisorjades,⁶⁹
et neile suuremat survet avaldada.

Nii näiteks muudeti Kempteni abtkon-
nas, Edela-Saksamaal, vahetult enne talu-
poegade sõda mõne aasta jooksul 1200⁷⁰
talupoega pärisorjades.

On teada ka, et St. Petersi kloostrile kuulu-
vatel aladel iga võõras, kes oli asunud
sinna elama, pidi aasta ja ühe päeva möödu-
misel täitma samasuguseid kohustusi kui
kloostrile kuuluvad talupojad ja tema laps-
sid loeti juba pärisorjades.⁷¹

Feodaalne reaktsioon avaldus peale
pärisorjastamise ka ammunenud kohus-
tuste taastamises, jaasmaade kärpinõudes,
kogukonnamaade kaaramises mõisnike
poolt.⁷² Talupoegadele keelati kasutada
metsa küttepuude hankimiseks ja veekoogu-
sid kalapiiugiks.

Kõigele sellele lisandus veel mõisni-
ke amavoli. Talupoeg sõltus mõisnikust.

⁶⁹ Э. Энрике, Крестьянская война в Германии, с. 124 ff.

⁷⁰ М. М. Смирин, О крепостном состоянии крестьянства и характере крестьянских повинностей в коро-зависимой Германии в XV и начале XVI в., "Исторические записки" № 19, 1946, с. 153 → Fr. L. Baumann, Akten zur Geschichte des deutschen Bauernkrieges aus Ostschwaben, № 62^{1/2}, S. 80.

⁷¹ Sealsammas, с. 152 → J. Grimm, Weistümer. Bd. I, § 424.

⁷² Энрике, с. 17 ff.

kui püües-, talundi- ja kohtuhärrast. Selline võimu koondumine muutis mõisnikku väikeseks valitsejaks. Eriti olulis see Edela ja lõuna-Saksamaal.

Edela- ja lõuna-Saksamaal ei või tähtsada mõisamaa suurenemist talupoegade maade arvel. ⁷⁴ Talupoja sõltuvus mõisnikust oli siin isikliku laadi s.t. väljendus kohustustes, mis olid seotud talupoja isiku või tema perekonnaliikmetega.

XVI sajandi algul ilmneb siin mõisnike pealting talupoegade pärilikule maa-
valdamisõigusele. ⁷⁵ Senine pärilik maa-
valdussüsteem läheb üle tähtajalises val-
duses. Mõisnikud, kehtistades talupoega-
dele maa rentimise liiki kestes tähtaega-
des, püüdsid sellega saada talupo-
egade majanditelt **maximaalset kasumit**,
säilitades samal ajal rendi feodaalse
iseloomu.

Talupoegade majanditelt võeti kõige-
pealt nn. regulaarsid maks, mis kätne-
sid peamiselt linnusemaksus, kuid olid
seotud ka banaliteetide ja teotööga,
mis sageli olid muutunud is rahalisteks
maksudeks. ⁷⁶

⁷³ М. М. Смирнов, Борьба и история помещичьей собственности в Германии перед Реформацией, Москва, 1952, к. 75.

⁷⁴ Энштейн, к. 177.

⁷⁵ Смирнов, Борьба..., к. 74.

⁷⁶ Смирнов, О крепостном... к. 187.

Tähtsa koha talupoegade kohustuste hulgas olid n. j. juhuslikud kohustused.⁷⁷ Nende ulatus oli täpselt kindlaks määramata. Siia kuulusid kohustused, mis olid seotud talupoja majandi või vallasvara omaniku vahetusega.

Näiteks seoses endise valdaja surmaga, et perekond saaks maad kasutada edasi, tuli maksta pärandusmaksu parima looma näol.⁷⁸ Kuigi sageli mõisnikud ei piirdunud ainult sellega ja võtsid pärandusmaksuks $\frac{1}{3}$ liikuvast varandusest.

Peale mitmesuguste maksude oma mõisnikule, maksid talupojad arvukaid riigimakse kohalikele viivistidele, kirikukümnist koos mitmesuguste lõvudega ristimise, abiellumise ja matuse puhul kiriku kaudu.⁷⁹

Kõik need nähtused näitavad feodaalse surve suurenmist sassa külas enne talupoegade sõda. Seoses talupoegade olukorra halvenemisega on seotud nende massiline põgenemine linnadesse, kus nad täiendasid peibude rida. Samuti vastasid

---

⁷⁷ Скупен, Орепки... , к. 76.
⁷⁸ Скупен, О кривоотном... , к. 163.
⁷⁹ Дневник, к. 18.

talupojad oma olukorra halvenemisele
rea ülestõusudega, mis algavad juba xv
sajandi algul ja toimuvad nn. vana õiguse
kaitseks. Järgnevad ülestõusud on pärisor-
juse vastased, nn. ülestõusud jumaliku õigu-
se eest, mis taotlevad fodaalkorra aluste
kõrvitarnist.

Üheks erimeels suuremas ülestõusus
on talupoegade väljastumised Würzbur-
gi piiskopi valdusaladel 1476. aastal
Kans Bõheimi juhtimisel.⁸⁰ Kuigi talu-
poegade nõuded, mis väljenduvad Kans
Bõheimi jutlustes, ei oleud veel konkreetsed,
on neil selge fodaalsmi-vastane isel-
loom.

Palju laialdasemad olid talupoegade ja
linnaelikeide salajärgi „Bundscheh“ üles-
tõusud, mis toimusid 1493 - 1517 aas-
ta vahemikus ja hõlmasid palju
maakondi.⁸¹ Need olid juba üleminekus
talupoegade kohalike ülestõusudele
laialdasemale ühiskondlikule liikumisele.
„Bundscheh“ salajärgite ülestõusud
algavad 1493. aastal Elsamis ning kandu-
vad pärsit ülestõusu liikumise mahasuru-
mist lõuna-Saksamaale.

⁸⁰ E. Inenbe, Крестованкая война в Тюрингии,
lk. 51. jj.

⁸¹ Грушин, Крестьяне..., lk. 333.

1513. aastal püüab ülestõusu Ülem-Reinil organiseerida talupoeg Joss Fritz, kuid ka sekord „Bundscheub“ salanõu paljastati⁸². Sellele järgnesid taganemisamised ja reprensiioonid, kuid ülestõusu organiseerijatel õnnestus siiski põgeneda Šveitsi. „Bundscheub“ organisatsioon ei suudetud ka sekord lõplikult purustada, ust juba 1517. aastal tekitab see jällegi, sekord Schwarzwaldi aladel.

Ühealgselt „Bundscheub“ organisatsiooniga, tekkis 1503. aastal Württembergis talupoegade liit „Vaine Konrad“, mille ülestõus 1514. aastal Württembergis, lõppis ebaõnnestumisega.

Kõik need ülestõusud olid talupoegade sõja ettekuulatajaks ja eelprooviks. Tulemuskardes neid ülestõus ütles Engels: „Me koostame talupoegadel siin enamuseks erinevat kirikumaaade rahva vanus sekulariseerimist ja ühtse ning jagamatu Sassa-Rooma keisririigi nõudlust. Sellest ajast peale esitatakse neid mõlemaid nõudlusi regulaarselt üha uuesti ja uuesti arenema osa talupoegade ja plehvide poolt, kuni viimast Thomas Müntzer muudab kirikumaaade jagamise nende konfiskeerimiseks vara- de ühtse loomise usmäärgiga ning ühtse Sassa keisririigi ühtse ja jagamatu vabariigiks.“⁸³

⁸² F. Dürer, Kupferstiche der Kaiserin & Tyrannen, lk. 59 ff.

⁸³ Sealsamas, lk. 56.

Saksamaal teavnes alusord veelgi seeses keiser Maximilian I poolt kavatsatud keisririigi reformi, mis taotles kesk- võime tugevdamist ja väestide võime püüamist linnade abiga, äpardumistega. Seoses sellega tugevnes katoliku kiriku pealitung sissetulekute kannimõsel. Kirikureform muutus koos keisririigi reformiga keskses kesisuses Saksamaal XVI sajandi algul.

Linnakodanlik ketserlus nõudis feodaalse kiriku asemel uut odavat kirikut.⁸⁴ Kirik feodaalse asutisena tuli kaotada, kirikliku hierarhia ja kiriku varad levi- devida ja kogu kiriklik mõjustusaparaat kaotada.

Keopos teist laadi oli talupoegade ja pelli- teide ketserlus.⁸⁵ Tä räs naugemale, nõudis kõrvuti kiriku reformiga ühiskonna liikmete nõrdsustamist, iganuguste privilegide ja varandusliku ebavõrdnise kaotamist.

Seega kaaras XVI sajandi algul rahul- olematus ühiskonna mitmesugused kihid. Ei keisririik ega suured territoriaalvõis- tid ei suutnud peatada kavavat rahva- manide revolutsioonilist liikumist ja linna-

⁸⁴ E. Zurebe, Крестоцкская война в Тевтонии, lk. 35.

⁸⁵ Sealsamas, lk. 36.

kodanike ning väikeaadli opositsiooniliste meeleolude tõusu. Sarsamaal kujunes revolutsiooniline situatsioon, mis viis reformatsioonile ja talupoegade sõjale.

Kuid opositsioonilised ja revolutsioonilised elemendid jagunesid peagi linnakodanlik-reformaatorlikuks ja revolutsiooniliseks liikiks, mis olid vastandlikud reaktsioonilisele - katoliiklusele lihvile. Iga lihv omas oma ideoloogiat.⁸⁶ Kui konservatiivses - katoliiklus lihvis s.o. valitseva klassi lihvis koondusid need elemendid, kes olid huvitatud olemasoleva korra säilitamisest - vämmelikeud, osaliselt ka ilmalikeud vürstid, aadli rünnamad osad, prelaadid ja linnapatriidid, siis linnakodanlik-mööduka luterliku reformatsiooniga ühinesid alamvadel, türgid, osa vürstidest. Linnajä ja maa töötavad massid, talupojad ja plebeid, ühinesid revolutsiooniliseks liikiks, kelle nõudmised formuleeriti Thomas Müntzeri poolt.

Kuid Engels näitab, et jagunemine kolmeks liikiks oli ligikaudne, sest kahe esimese väime osaliselt ühted ja sama elemente.⁸⁷ Isa ilmalike vürste olles huvitatud

⁸⁶ §. Invernec, Крестованская война 6 Третьяков, lk. 38.

⁸⁷ Sealsamas, lk. 32.

kirikumaade sekulariseerimist, hoidus antikatooliliku leeri poole. Teiselt poolt jäi palju linnakodanikke ja riitlaid reaktsoonilisse leeri.

Signaali ühiskondliku liikumise tõusule, mis pani liikvele kõik opositsiooni osad, andis Martin Luther oma 95 teesiga 1517. aastal.

Liikumine haaras kogu saksa rahvast.⁸⁸ Tga ühiskonnakiht nägi neis teesides oma taotluste formuleeringut ja astas neisse erineva sisse. Nii mõistsid talupojad ja plebeid tees kui üleskutsut võitlusle feodaalkorra vastu, ilmalikud feodaalid mõistsid neid kui kiriku võimsus kaotamise, tema maade ja varanduste sekulariseerimise hõudeid.

Seega pani Luther aluse ulatuslikule liikumisele, millele ta vastu astus kobe, kui märkas, et see ohustab kodanluse huvi. Kui Saksamaal algas talupoegade sõda, siis Luther linnakodanluse ideoloogina allutas oma usu ja kiriku ilmalikule võimule ja läheb koostööle feodaalidega.

Talupoegade ja linnaplebeide leeri ideoloogia leidis väljenduse ja edasarenduse Thomas Müntzeri õpetuses ja tegevuses.

⁸⁸ F. Энрике, Крестовникъ война 6 Германия, кн. 39.

II peatükk

Thomas Müntzeri elu ja vaated

Talupoegade ja linnaplebeide ideoloog Thomas Müntzer sündis 1490.⁸⁹ või 1493.⁹⁰ aastal Stolbergi linnas Harzi jalamil.

Thomas Müntzeri päritolu küllaltki jõukast perekonnast nähtub tema kirjadest, kusta räägib parandist, mida ema on talle jätnud.⁹¹

Arvatakse, et Thomas Müntzeri isa Stolbergis müntide vermitaja. Kui müntide vermitamine 1502. aastal lõpetati, kolis Müntzeri perekond Quedlinburgi.⁹²

Arvamus, et juba alates lapsepõlvest kannab Thomas Müntzer viha aristokraatide vastu, kuna ta isa olevat pooldanud tema juuresolekul Stolbergi krahvi kätel, on vale, sest oma kirjas 3. septembril 1524. aastal palub ta

---

⁸⁹ J. K. Seidemann, Thomas Müntzer. Eine Biographie, Dresden u. Leipzig 1842, lk. 1.

⁹⁰ B. Uzunpervan, Утопия Крестовниковъ противъ б. Германию, Москва 1937, lk. 134.

⁹¹ Thomas Müntzers Briefwechsel, hrsg. v. Böhmer u. Kien, Leipzig u. Berlin, 1931, lk. 14 j. m. 14, lk. 22 m. 22.

⁹² B. Töpfer, rezensioon Vladav Husa tööle Tomáš Müntzer a Čechy, Zeitschrift für Geschichtswissenschaft, 1960. nr. 7, lk. 1686.

oma isa üle tuua Mühlhausen.

Järelikult oli Thomas Müntzeri isa 1524. aastal elus ja suvi arvatakse veidi enne talupoegade sõja puhkemist Mühlhausenis.⁹⁴

Müntzer sai oma aja kohta hea hariduse. Ta õppis Leipzigi ülikoolis, kuhu ta immatrikuleeriti 16. oktoobril 1506. aastal kui „Thomas Müntzer de Quedlinburg“, ning sejärel ülikoolis Frankfurdis Oderi ääres, mille lõpetas teoloogia bakalaureuse ja kunsti-⁹⁵de magistri kraadiga.

Vaimuliku elukutsel võimaldas tal tolle aja tingimustes kõige paremini olla vahetus suhtlemises rahvamassidega. Tema religioosne filosoofia oli kaugel ametlikust kiriklikust teoloogiast.

Võitlust katoliku kirikuga vastu alustas ta Halleis, kus ta töötas kollatoratorina.⁹⁶ Ta organiseeris seal salajärgu Magdeburgi peapiiskopi Ernst II vastu, mis oli suunatud kirikuvõimude vastu üldse. See näitab, et juba alates varajast noorusest (vandenõu pidi aset leidma enne 1513. aastat s.o. enne peapiiskopi Ernst II surma) oli Müntzeril valdus agitatsiooniliseks tegevuseks.

⁹³ Briefwechsel, lk. 91 nr. 68.

⁹⁴ G. Franz, Der deutsche Bauernkrieg, München und Berlin 1933, lk. 414.

⁹⁵ O. Brandt, Thomas Müntzer. Sein Leben und seine Schriften, Jena 1933, lk. 3 ff.

⁹⁶ А.К. Успен-Мухайнов, Петропольскому анабaptизму, А.К. Успен-Мухайнов, Соч. Т XV, СПб 1895, lk. 182.

1514. - 1520. aastate vahemikus muutis Thomas Müntzer sageli oma elu- ja töökohta.

Nii oli ta 1514. aastal raimulikus Frohsa nunnakloostri Schwebelini lähedal, seejärel õpetajaks Braunschweigi Martini keskkoolis, 1517. aastal peab ta jutluse oma sünnilinnas Stoltergis ja 1519. aastal saab ta Beutwitzi nunnakloostri, mis asub Weissenfelsi lähedal, pihitsaus.⁸⁷

1519. aasta alguses viitis Thomas Müntzer Leipzigi, kus toimus dispuut Martin Lutheri ja katoliku kiriku kaitseja teoloog Johann Ecki vahel.⁸⁸ Martin Luther teatas sellel dispuudil oma solidaarsust Jan Husi mõningate seisukohtadega, mis kuulutati Konstanzi kirikukogul ketserlikeks. See tähendas Lutheri avalikku suhete katkestamist Rooma paavstikojaga.

Thomas Müntzer tutvus dispuudi ajal inklikult Martin Lutheri⁸⁹ga ja sai tema tuliseks pooldajaks.

Sel perioodil tegelis Thomas Müntzer palju teoloogia küsimustega ja tutvus keskaegse müstikute õpetustega.

---

⁸⁷ Brandt, lk 4jj.

⁸⁸ Seidemann, ek. 4jj.

⁸⁹ Brandt, ek. 187.

On säilinud Thomas Müntzeri kiri, kus on esitatud tellitavate raamatute loetelu.

Tema poolt tellitud raamatute hulgas olid tööd kiriku ajaloost, Lutheri tähtsamad tööd, samuti ka Flores'i Joachimi ja Johann Fauleri tööd.

Sageli rõhutatakse keskajaste müstikute Flores'i Joachimi ja Johann Fauleri õpetuste eriti suurt mõju Müntzeri vaadete kujunemisel.

Kuid Flores'i Joachimi õpetusest võttis Thomas Müntzer ainult piibli tõlgendamise meetodi.¹⁰¹ Samuti omandas ta ka ideed tulevikuviigi saatumisest maa peale ja inimliku teadmise progressiivsetest astmetest, mis viivad tõe vahetule tunnetamisele.

Kuid Flores'i Joachimil maailma arengu-
staadiumid ja inimteadmise astmed kujutatakse kui jumaliku tõe avatamise lõpptulemust, millele jõudmine toimub sõltumatult inimese tegevusest varem ettenähtud plaani järgi ja täpselt ettenähtud aegadel. Inimene võivad ainult passivult oodata neid ettenähtud muudatusi.

¹⁰⁰ Briefwechsel, lk 8 jj nr. 9.

¹⁰¹ Crispus, lk. 552 jj.

Thomas Müntzerile ei olnud vastuvõetav ettekujuetus inimeste täielikust passiivsusest. Kooskõlas tema õpetusega, saarutatakse tõe täiuslike mõistusega, mis realiseeritakse rahva tegevuses.

Õtsides õpetust, mis tunnustaks inimese aktiivset osa täiuslikkuse saavutamisel, pöördus Thomas Müntzer saksa müstiku Johann Fauleri õpetuse juurde.¹⁰² Kuid peagi mõistis ta, et Fauleri arusaamisel inimese aktiivsusest, ei tähenda mitte inimese aktiivsust maailmas täiuslikkuse saavutamiseks, vaid seda, et inimene saaks tõusta maailmast, mis jääb väljapoole täiuslikkust, kõrgemale.

Thomas Müntzer omandas Fauleri terminoloogiat, stiili ja esitluslaadi, kuid Müntzeril muutusid need tema revolutsioonilise sotsiaalse õpetuse väliseks väljenduseks.

Seega kuigi Thomas Müntzer on nüüd mõndaagi üle võtnud müstikute õpetustest, on Müntzeri ja müstikute vaadete vahel olulised erinevused.

---

¹⁰² Crumpen, lk. 553.

Martin Lutheri vahendusel sai Thomas Muntzer ajutise vaimuliku koha vaimulik Egranuse asemel Lwickause, väikeses mäestööstuslinnas Saasis.

1520. aastal asub ta sinna, saades esialgu jutlustajaks Maarja kirikusse ning seejärel, pärast Egranuse taganumist, Katarina kirikusse, mis oli kogunemiskohaks Niklas Storchi anabaptistide sektiliikmetele.

Anabaptistid nõudsid jumalapöetide ja kirikutalituste kõvalehitamist, nad tunnistasid ainult täisealiste ristimist, uskusid sisemistes ilmutustes ning arvavad, et on saadunud proheteuse alg. Nad jutustasid uue tuhande aastase jumalariigi peatset saatumist, mis tuleb pärast hirmsat kohut, mille all nad etasebgeelt kujutlesid rahvarevolutsiooni.

Anabaptism oli levinenud Lwickause kanguite hulgas. Kanguite olukord oli XVI sajandi alguses labenenud. Paljud meistrid on majanduslikult allakäinud. Nii näiteks Niklas Storchi isa oli võlgades

---

¹⁰³ Seidemann, lk 3jj.
¹⁰⁴ Brandt, lk 6.
¹⁰⁵ K. Steinmüller, Zur Lage der Lwickauer Tuchmalerie zwischen 1476-1530 Jahre, Die Frühbürgerliche Revolution in Deutschland, Berlin, 1961, lk 223.

Kuna ta ei suutnud ilmselt võlgu tasuda, on ta töökoda panditud. Niklas Storch ise on juba vaine mäetöölaine.

Thomas Müntzer alistas Lwiczau anabaptistid oma mõjule. Eslik on väide, et Müntzer ise olivat olnud Storchi mõju all.

Thomas Müntzeri jutlused frantsiisklaste vastu tekitasid vaenulike viha tema vastu ning Müntzerit ja tema kaaslasti nimetati linnas, ketserliinuks jõukudeks.¹⁰⁶

Kuid juba Lwiczaus olles, märkas Müntzer Lutheri tegevuse ebaõigekindlust ja ettevaatlikkust ning andis lutheri poolt väjakuulutatud reformatsiooni põhiprintsiipi edasi arendama.¹⁰⁷ Ta sai aru, et reformatsioon peab muutuma rahvareformatsiooniks, mille ülesandeks on kõrvuti kiriku reformiga ka kogu ühiskonna ümberkorraldamine.

Müntzeri olusord muutus Lwiczaus, seoses val vaenulike suhtumisega ning pärast anabaptistide poolt organiseeritud ülestõusu äpardumist, etanindlaks ja

¹⁰⁶ Brandt, ex. 6.

¹⁰⁷ Uppmuppsaken, ex. 137.

ta põgenes linnast 10. aprillil 1521. aastal.¹⁰⁸ Koos temaga lahkus Niklas Storch jt anabaptistid, kes läksid Wittenbergi.

Zwickauist siirdus Thomas Müntzer Böömi- maale, kus püüab, tuginedes taboriitide liikumise traditsioonidele, organiseerida ülestõusu.

Thomas Müntzer hindas kõrgelt taboriitide õpetust tasumispäeva saatumisest, mille hävitatakse kurjus ja maailmas nägataks jumalariiki.¹⁰⁹ Taboriidid argumenteerisid oma õpetust piitli vaba tõlgendamisega. Müntzer nägi taboriitide õpetuses tuge oma revolutsioonilistele vaadetele.

Kuid vaatamata sellele, et taboriidid arendasid oma võitluses suurt revolutsioonilist aktiivsust, nende kontseptsiooni järgi maailma ümbrumusta ei saanud inimene, vaid ainult jumal. Taboriitide õpetus ei olnud vaba sektantlusst, kuna nende lähemaks sihtiks oli valdatus jumalale ustavate kogudus, mille liikmed pidid kaitsma end relvastatult ümbritseva kurja vastu, oodates tasumis- päeva saatumist.

---

¹⁰⁸ Brandt, lk. 7
¹⁰⁹ Crumpen, lk. 553 jj.

Thomas Müntzer arendas oma õpetuse edasi taboriitide maailma revolutsioonilise ümberkorraldamise ideid, kuid temal maailma revolutsiooniline ümberkorraldamine tähendas sotsiaalselt pööret, mida viit ellu rakvas.

Jõudnud Prakasse, selgus Müntzerile, et reaktsioon oli hävitanud siin kõik taboriitide õpetuse jäänuks.¹¹⁰ Praha elanikkond oli enamuses mellestatud reaktsiooniliselt. Karius ei tulnud ka see, et kuna Müntzer ei tundnud tšehhi keelt, pidi ta jutlustama tõlgi abil.

1. novembril 1521. aastal andis Thomas Müntzer väija manifesti, millega pöördus Boõmiimaa elanikkonna poole¹¹¹

Selles manifestis väljenduvad Thomas Müntzeri radikaalsed vaated ja see on kokkuvõttes tema õpetusest.

Müntzer olvat kirjutanud kaks varianti olenevalt sellest, kellele need määratud olid.¹¹² Radikaalne variant olvat mõeldud haritlastele.

¹¹⁰ K. Kayткуні, П р е г л о в е н і я к н и ж к и м о н а с т е р а м о у г р а н з м а , т II с. П 5 1907, к. 238.

¹¹¹ Brandt, к. 59.

¹¹² H. Lohmann, Zur Geistigen entwicklung Thomas Müntzers, Leipzig u. Berlin 1931, к. 19 ff.

dohmanni arvates on mõeldav, et need variandid on koostatud erinevatel aegadel.

Praha manifestis seab Müntzer vastandiks kirjatähe kultusele jumalaraõna, mis sissimise tunnetusena on kättesaadav inimestele ja on õndsassaamise eeltingimus.

Ta arvab, et uue kiriku pooldajaks on vased inimesed. Järelikult õiged usklikud on ka uue konna alus. Õige usk olewat antud vahetult Hema pühtisõna vahendust. Kirjatähe kultuse asemel tuleb valgustada rahvamasse. See on saarutatav sel teel, et iga inimene tunnetab oma ~~oma~~ ühendust jumalaga.

Jumala poolt sündunud usu põhivähtusena on tema õpetus kristusest. Kristus pole Müntzeri afalooline isik, vaid inimesele sündunud veendumus ja usk. Seda kõike, mida on läbi teinud Kristus, peab usklik elus nõudma. Selle sisukohaga on Müntzer jõudmas välja oma hilisema põhiõpetuseni, mida ta nimetab mõnede kristluse õpetusena.

Thomas Müntzeri tegevus tõmbas võimude tähelepanu ja tagakiusamiste tõttu tuli tal 1522. aasta veebruaris Prahasst lahkuda. ¹¹³

Vaidlusi on tekitanud küsimus, millal Thomas Müntzer lõi lahku luterlusest.

On ajaloolasi, nagu näiteks H. H. Smirku, väidab, et lahku löömine luterlusest toimus Lwiczkaus. ¹¹⁴

Tihti ajaloolane V. Husa tõestab oma töös, et Thomas Müntzeri lahku löömine luterlusest toimus Praha perioodil. ¹¹⁵

V. Husa toetub siin Thomas Müntzeri poolt Böömimaa reisi ajal kirjutatud kirjade allakirjutusele „Emulus Martini“, mis tähendab V. Husa arvates „kaasaaitaja“, „taastane“, mitte aga, nagu seda varem tõlgitsiti, „võitleja“.

Kõige tõendolisem on, et eeldused luterlusest lahku löömisest kujunesid Thomas Müntzeril juba Lwiczkaus, kuid lõplikult toimus see Prahas.

Pärast Prahasst lahkumist rändas Thomas Müntzer ringi kuni 1523. aastani. ¹¹⁷ Ta viitis lühemat aega Brandenburgis, Wittentergis ja Nordhausenis.

¹¹³ Brandt, lk. 8.

¹¹⁴ Crupus, lk. 72.

¹¹⁵ Zeitschrift, lk. 1687.

¹¹⁶ Briefwechsel, lk. 138 jj.

¹¹⁷ Brandt, lk. 8.

1523. aasta märtsis sai Müntzer jutluse-
 jaks väikesesse saksi linna Allstedti, mis
 asus Mansfeldi kaevanduste lähedal.¹¹⁸ Allstedti
 linnuseülem Teys on ta pannud ametisse
 omal vastutusel ilma saksi kuuervürsti
 kinnitamiseta. Siin abiellut ta kloostrist
 põgenenud nanna Ottilie von Gerseriga. Tema
 mõju alla sattusid ka linnuseülem Teys
 ja vaimulik Simeon Haferitz. Üldiselt
 muutus Thomas Müntzer kiiresti populaarseks
 ja armastatuks elanike hulgas.

Oma tegevust jutlustajana alustas ta ju-
 malateenistuse reformeerimisest, seades sisse
 uuendatud jumalateenistuse korra emakeel-
 se jutlustamisega.

Rahvas suundus Eislebenist, Mansfeldist,
 Sonderhausenist, Frankenhausenist, Hallest,
 A. scherlebenist jt. kohtadest kuulama Münt-
 zeri jutlusi.¹¹⁹ Rahvale meeldisid tema tera-
 vad väljendused vaimulike ja ilmlike
 fedaalide kohta.

Allstedtis kirjutas Thomas Müntzer
 tööd "Väljamõeldud usust"¹²⁰ ja

¹¹⁸ Brandt, lk. 8.

¹¹⁹ Uusmaja, lk. 142.

¹²⁰ "Von dem gedichteten glauben"

ja „Protestatsioon“¹²¹, mida dohmann peab Thomas Müntzeri põhiteoseks, kus Müntzer arendab edasi oma teoloogilist õpetust kristuse kannatustest, mida igal usklikul tuleb läbi elada, s.o. kitedast kristlusest vastandina lutheri õpetusele, et jumal armest teeb inimesi õndsaks.¹²²

Müntzeri teoloogiline õpetus seostub tema sotsiaalsete vaadetega. Nii sobib ta kiteda kristluse õpetusega inimeste jagunemise kaheks: jumalale meelepärased ja jumalale vastumehsed. Kuna jumalale meelepärased kuuluvad töötavate inimeste hulka, jumalale vastumehsed aga valitsvate klassi, siis omandab selline vastandamine klassivõitluslike tähtsuse. Jumalale vastumehsetelt ei saa loota, et nad loovsid vabatahtlikult ühe korra, neid tuleb selleks sundida.

Kuigi Müntzer ei maini nendes töedes lutherit, astub ta tegelikult tema vastu.

Kuuldused Thomas Müntzeri tegevusest ja tema uuendustest jõudsid Wittenbergi.¹²³ Luther saatis Müntzerile 1523. a juunis kirjataskirja.

¹²¹ „Protestation oder Entbrietung Thomae Müntzers“

¹²² dohmann, lk. 45 jj.

¹²³ Brandt, lk. 9.

Kirjas Lutherile 9. augustil 1523. aastal
 püüdis Müntzer end õigustada ja isegi
 Lutherit heatahtlikult mõjutada ning enda
 ideede poole võita.¹²⁴

1523. aastal keelavad paljud valitsejad oma
 alamatel Müntzeri jutluste kuulamise.

Müntzer vastab sellele ähvardavate kirjadega.

Nii kirjutab ta Mansfeldi krahvile Ernstile,
 et kui see oma keldu tagasi ei võta, siis toi-
 mib ta temaga tuhat korda halvemini
 kui Luther paavstiga.¹²⁵ Alla kirjutab ta
 „Thomas Müntzer, uskumatute hävitaja“.

4. oktoobril 1523. aastal kaebab ta Mans-
 feldi krahvi käitumise üle Saksi keisririis-
 tile Friedrichile, teatades, et kui jõuab kätte
 õige aeg siis võetavat võrsetidelt mõök
 ja antavat usklikele rahvale, kes hävitah
 uskumatuid.¹²⁶

1524. aasta kevadel oli Thomas Müntzer
 nii veendunud oma mõjus, et lõi salaliidu.¹²⁷

Salaliidu koosseisu kuulus osa kllstediti
 kodanikest ja umbes 500 Mansfeldi mäl-
 töölist.¹²⁸

¹²⁴ Briefwechsel, lk 43 nr. 40.

¹²⁵ Brandt, lk. 63.

¹²⁶ Sealsamas, lk. 64.

¹²⁷ Sealsamas, lk. 10.

¹²⁸ Franz, lk. 416.

Salaliit pidi olema äravallitute iking.
Esialgu pole liidu ülesandeks revolutsioonili-
ne pööre. Müntzer rõhutab, et igalüks peab
oma maiseid kohustusi endises ulatuses täit-
ma.

Kuid hiljem oma surnuajalises tunnistu-
s ütleb ta, et liit oli organiseeritud
evangeliumi vaenlaste vastu.¹³⁰ Selle liidu
eesmärgiks oli rajada ühiskond, mille põhi-
printsipiks on „omnia sunt communia“
(kõik on ühine) ja et igalühel tuleb anda
materiaalseid väärtusi rajaduse järgi.

Kui mõni isand ei taha toimida nii
nagu temalt nõutakse, tuleb ta hukata.

Seega võib liitu siiski lugeda revolüt-
siooniliseks ning võitlevaks.

Thomas Müntzeri põhakupiltide vastase
jutluse mõjul purustati 24. märtsil 1524.
aastal Allstedti lähedal Mallerbachi kabel.¹³¹

Ametlikes ettekannetes ei nimetatata Thomas
Müntzerit sellest purustamisest osavõtjaks.¹³²

Kuid siiski oli ta sellega kaudselt seo-
tud.

Nagu näitab O. Merx, võttis purustamisest
osa üheksa inimest, kelle hulgas olid

¹²⁹ Briefwechsel, lk. 76 nr. 50

¹³⁰ Sealsamas, lk. 165

¹³¹ Brandt, lk. 10.

¹³² Uymneyman, lk. 144.

võibolla isegi mõned rahvärrad.¹²³ Sellega on seletatar ka rae edasine tegevus. Nimelt sai Allstedti raad kuurvürstilt käsu katelipuurustajad kahe nädala jooksul leida ja trahvida. Täideviimine venis ja kui lõpuks taheti arüterida kahtlusalusid, sai kavatus teatavaks, ja linna ähvardasid uued rahutused.

Et lõpetada rahutused ja kuulata üle Thomas Mintzer, ilmunid saani vürstid hertsog Johann ja hertsog Friedrich Allstedti 1524. aasta suvel.¹²⁴ 13. juulil 1524. aastal pidas Thomas Mintzer nende es jultus, mis on tuntud „Vürstide jultus“¹²⁵ nime all.

Ta nõuab, et vürstid toetaksid äravali-
tute võitlust jumala vastastega ja aitak-
sid kaasa õige usu levimisele.¹²⁶ Vürstid
peavad tundma jumala tahet, mis aval-
dub ilmutustes. Selle tõlgendamises tuleb
vürstidel kasutada mõnd vaimeilikku,
nnt Taanelli, kes oleks nõuandjaks õu connas

Rahvas olevat andnud mõõga vürstidele
õiguse teostamiseks.¹²⁷ Kui nad ei tee seda,
võetakse neilt mook.

¹²³ O. Meix, Thomas Mintzer und Heinrich Pfeiffer, I
Göttingen, 1889, lk. 13.

¹²⁴ Brandt, lk. 11.

¹²⁵ Fürstenpredigt

¹²⁶ Brandt, lk. 159.

¹²⁷ H. Meusel, Thomas Mintzer und seine Zeit,
Berlin 1952, lk. 150

Teega ähvardat Müntzeri võrre mässuga kui need tema ilmutusest eest ei taha riiklike võimuvahenditega võitluses astuda.

Vürstid ei võtnud Thomas Müntzeri jutust tõsiselt. Siiski luterog Johann, pärast seda kui Müntzer oli lasknud trükkida oma jutluse, ajas Müntzeri trükkiali Hlstedtist välja.¹²⁸

Ajatuult protesteeris Müntzer selle vastu kirjaga 13. juulil 1524.¹²⁹

Thomas Müntzerile sulati ka edaspidi trükkida oma teoseid ilma Saksi valitsuse loata Weimaris.

Luther reageeris Müntzeri tegevusele terava kirjaga "Kiri Saksi vürstidele mäनावast vaimest", kus ta juhtis tähelepanu Müntzeri hädaohtlikule tegevusele ning nõudis abinõude tarvitusele võtmist selle takistamiseks.¹³⁰

Lutheri kaitse ja ka sellepärast, et avastati salaliidu olemasolu, kutsuti Müntzer uude ülekülamisele Weimarisse.¹³¹

Ülekülamine toimus 1 augustil 1524. aastal. Müntzer ei käänud midagi seal oma revolutsioonilistest plaanidest ja

¹²⁸ Kayserli, lk. 245.

¹²⁹ Briefwechsel, lk. 61 nr. 52.

¹³⁰ Brandt, lk. 202.

¹³¹ Sealsamas, lk. 11.

Kuni lõpliku otsuse tegemiseni, laski ta vahaks, kuni hertsog Johann tahtis nõu pidada kuurvürstiga abinõude suhtes, mis¹³² tuli kantusele võtta Müntzeri vastu.

Kuid Müntzer ei jäänud ootama kuurvürsti otsust, vaid kuni Allstedti linna ähvardas vürstide pahameel ning ka raad astus Müntzeri vastu, põgenes ta ööl vastu 8. augusti 1524 aastal üle Wönnamüüri.¹³³

Enne põgenemist on ta jälgide sügavuseks kirjutanud kirja, milles teatab, et lähel ajutiselt ära.¹³⁴

Kui varem oli Thomas Müntzer arvamusel, et saab teostada oma õpetust rahulikult teel, vändis vürstid, siis 1523. a. augustikuus oli tal selge, et vürstid ei kavatsenud tema õpetust omaks võtta ja ainsaks tee revolutsioonilise kitsenduse teostamiseks on vägivald.

1524. a. augustis saabus Müntzer Mühlhausen.¹³⁵

---

¹³² Merx, lk. 11.

¹³³ Brandt, lk. 4.

¹³⁴ Briefwechsel, lk. 86 ff nr. 65.

¹³⁵ Brandt, lk. 4.

seal kirjutab ta oma kõige revolutsioonilisema
töe "Vääruse paljastus"¹³⁶, milles religioossed küsi-
mused on tagaplaanil võrreldes põhiliste sotsiaal-
sete ümberkorralduste nõuetega.¹³⁷

Selles töös on formuleeritud lõplik lahtikäe-
mine luterluselt ja igangustest kompromissi-
dest viirstidega.¹³⁸ Jumal on valitud inimeste
peale pannud kannatuse ja võitluse uue
korra eest. Thomas Müntzer kutsub üles jäisti-
tama raudse müüri kuningaga, viirstide
ja pappide vastu.

Ta ennustab valitsejate peatselt tõsonilt tõu-
kamist, kes nad taustavad untsöödi
võidulepääsu ja rõhuvad vastu kahvast.

Thomas Müntzer astub ka juba selles töös
lutheri vastu väärkides, et ei saa rikkusi
säilitada ja samal ajal omada õiget usku.¹³⁹

Kuigi Müntzeri ja lutheri vahel on
lõhe tekkinud juba varem, alustab luther
pärast "Vääruse paljastuse" ilmumist
ägedat kampaniat Müntzeri vastu.

Juba 2. augustil 1524. aastal oli luther
kirjutanud kirja Mühlhauseni valle ja ko-
gukorrale, milles ta loiatas Müntzeri
eest, kes esinevat lambarüüis, aga sisuliselt

---

¹³⁷ Meusel, lk. 155. ¹³⁶ Ausgedrückte Entblöpfung
¹³⁸ Brandt, lk. 140.
¹³⁹ Meusel, lk. 155.

on hunt. Müntzer taotlewat tapmisi, mässu ja
veerivalamist.¹⁴⁰

See kiri pole seewt mõju avaldanud, sest lihtsarahvas Mühlhausenis on Müntzeri poolt. Lutherile näis Müntzer Mühlhausenis veelgi ohtlikum kui Alstedtis.

Mühlhausen oli 7500 elanikuga linn, mille juurde kuulus 19 küla.¹⁴¹ Mühlhausen oli üks vähestest riigilinnadest, mis oli säilitanud oma sõltumatused sarni viersidest. Väim linnas kuulus patriitsidele, kelle käes oli raad. Linnas omas õigusi ainult 120 inimest. Need olid kaalikmed, kes valiti patriitside hulgast.

Reformatsiooni liikumine oli kutsunud üle linnas elanikkonna laialdasel rahulolematuse patriitside ülemvõime vastu.

Rahva juhiks selles võitluses oli Heinrich Pfeiffer, endine munk, kes reformatsiooni-ideedest haaratuna, oli lahkunud kloostrist.

Heinrich Pfeiffer tuli Mühlhausenis 1523.a. kevadel ja sai jutlustajaks Maaria kirikus.¹⁴² Ta esindas põhiliselt jõukate tsunftikäsitööliste ja kaupmeeste huve

---

¹⁴⁰ Brandt, lk. 211.

¹⁴¹ Franz, lk. 409. jj.

¹⁴² Brandt, lk. 85.

kes ei kuulunud samuti patriitsiaadi hulka. Tä püüdis neile saavutada osavõtu administratsioonist.

1523. aasta mais nõudis Mühlhauseni kogukond raalt reforme. Kartes rahutusi, raad alustas läbirääkimisi kogukonnaga, mis viisid retsessile, mille 54 artiklis oli esitatud elanikkonna õigused.¹⁴³ Nende artiklitega anti elanikele suurem poliitiline iseseisvus, loobuti vanadest traditsioonidest ning seati selle wangelne jutlustamine.

Raad, tehes küll järelandmisi, samal ajal taotles Pfeifferi pagendamisest Mühlhausenist, mis toimuski 26. augustil 1523. aastal.¹⁴⁴ Pärast seda rahutused linnas jätkuvad ja 1523. aastalõpul tuleb Pfeiffer linna tagasi.

1524. a. märtsis puhkesid linnas uued rahutused, mida raad ei suuda maha suruda. Rahutuste haripunktil saabus Mühlhausenist Müntzer. See oli 1524. aasta augustis.

Kuiigi Pfeiffer erndas linna jõukate

---

¹⁴³ Brawdts, lk. 88.

¹⁴⁴ Sealsamas, lk. 13.

kihtide kure, ei saanud ta läbi ilma talupoegade ja linnaplebeide abita, sest patriisiat oli liiga tugev.¹⁴⁵ Esitades ka talupoegade ja linnaplebeide nõudeid, õnnestus Pfeifferi pooldajatel saavutada võit raie üle 27. augustil 1524. aastal.

Ei ole teada, kas Müntzeril oli selliste nelid.¹⁴⁶ Kuid võitjate hulgas toimus lõhenemine: jõuad kodanikud hakkasid kartma talupoegi ja linnaplebeesid, kelle iseteadmus Müntzeri saatmisega tõusis. Nad läksid koostööle raega ja 27. septembril 1524. aastal pagendati Müntzer ja Pfeiffer Mühkhausenist.

Mühkhausenist siirdus Thomas Müntzer Nürnbergi, kuhu ta jäi peatuma liiki-kesks ajaks, et trükkida Lutheri vastu suunatud pamflett "Ülimalt põhjustatud kaitsekõne".¹⁴⁷ Müntzer süüdistab Lutherit valelikkuses ja kahepalgelisuses. Ta nimetab Lutherit "vaguraks vadeviks" ja "Wittenbergis mõnusalt elavaks, valmitus ihuks".

Nürnbergi raad lasi selle teose konfiskeerida ja Müntzer oli sunnitud ka siit põgenema.

¹⁴⁵ Gynningmann, lk. 152.

¹⁴⁶ KayTskii, lk. 256.

¹⁴⁷ Brandt, lk. 187 jj.

"Koch verurachte Schutzrede"

Tükkalid leideti vanglase ning teose
müügi eest ahvardati karistusega. ¹⁴⁸

Nürnbergist siirdus Thomas Müntzer läbi
Ivaatimaa Elzasi ja Šveitsi, hiljem aga
läbi Schwarzwaldi, mis oli juba kaara-
tud talupoegade ülltõusudest, tagasi
Tüüringi.

Schwarzwaldist läbi sõites peatus ta
kahesa wädalat Hugaus ja Klettgaus,
kus ta ümbruskonnas ringi sõites as-
tas kohale ja instrueeris oma emissaare. ¹⁴⁹

Kõrgelt on hinnatud Müntzeri
viitimest lõuna-Saksamaal Engels.

" See Müntzeri propagandariis awal-
das kahtlemata olulist mõju rahvapar-
tei organiseerimisele, tema nõudluste
selgele kindlaksmääramisele ja lõppes
üldise ülltõusu puhkemisele 1525.
aasta aprillis. " ¹⁵⁰

Peatavasti algas Ivaati talupoegade üll-
tõus juba 1524. aasta augustis Stühlingeni
maakrahvkonnas ja levis üle kogu lõuna-
Ivaabimaa, kus moodustusid suured talu-

¹⁴⁸ Meusel, lk. 161. jj.

¹⁴⁹ Brandt, lk. 15.

¹⁵⁰ Ф. Энрике, Крестьянская война в Германии,
lk. 50.

poegade salgad. Tundes oma jõuetust, piid-
sid lõuna-Svaabimaa fedaalid rahuläbi-
rääkimiste teel pidurdada ülestõusu levimist
ja koguda talupoegade purustamises jõude.

Ülestõusu ideoloogias Svaabimaal oli Walds-
huti jutlustaja Balthasar Kubmayer, kes oli
ühenduses Müntzeriga.

Svaabimaalt on pärit kaas talupoegade
programm: „12 artiklit“ ja „Teesidekiri“.

Engels on näidanud, et „12 artiklit“
on mõõdukas, kommunistliku partei programm.¹⁵¹
See programm tekkis 1525. a. kevadel ja kuju-
tab endast mõõdukate talupoegade juhtide
poolt koostatud ja talupoegade värsalvade
esindajate koasolekul Memmingenis vastu-
võetud talupoegade nõudmisi. Selles on
rõhutatud, et talupojad tahavad oma
õigusi saavutada rahulikult teel. „12 artik-
li nõudmised on küllaltki mõõdukad. Näi-
tus nõudes väikesel kiirusega kaotamist, piir-
duvad nad samal ajal suure kiirusega vähen-
damise nõudega. Kuid tähtis on see, et
vaatamata üldisele mõõdukusele, nõutakse
artikkelis ülemääraste koormiste ja teooyuse
kergendamist, pärisooyuse kaotamist, jahi- ja
kalastamissoigust, kogukonnamaade tagasta-
mist, suurema korral võetava maksu kaotamist

¹⁵¹ F. Jurebe, Крестовенская война в Тюрингии,
lk. 75 jj.

"Teesidekirj" ilmus varajase võitluse perioodil, enne 1525. aasta kevadist ülestõuse ja kujutab endast revolutsioonilist programmi, mis pidi olema aluseks rahva kristlikule liidu organiseerimisele, et saavutada jumaliku õiguse.¹⁵²

Engels loeb "Teesidekirja" Müntzeri partei ametlikuks programmiks, mis on koostatud tema pooldajate ringis.

Võrreldes "Teesidekirja" Müntzeri sotsiaalpoliitiliste vaadetega, näeme nende täieliku kokkulangemist: Müntzerile kuulub hõlma anda võim lihtrahvale jumalariigi rajamises maa peal, samuti kuulub talle idee rahva organiseerimisest kristlikule liitu. Eriti selgelt ilmnevad Müntzeri vasted "Teesidekirja" artiklis "linnustest, kloostritest ja toomekapitlitest kui väenulikest kollekt."¹⁵³

M. M. Smirin püüdis näidata, et "Teesidekirja" autoriks on Thomas Müntzer, osutab kohale Müntzeri summaalses tunnistuses, kus viimane ütleb: "Klütgau ja Hegaus Baseli lähedal on ta [koostanud] evangeeliumi põhjal mõningad artiklid selle kohta kuidas peaks valitsema, millest hiljem koostati teisi artikleid."¹⁵⁴

¹⁵² S. Gurev, Крестовники война в Германия, lk. 76.

¹⁵³ Смурин, lk. 332 jj.

¹⁵⁴ Briefwechsel, lk. 161.

Arvatavasti ei ole siin juttu „12 artiklist“, sest nendest räägib ta eraldi oma eel-
tunnistuses nimetades neid „Schwarzwaldi
talupoegade kahetuiskümnes artiklist.“¹⁵⁵

Ka võib mõista Müntzeri tunnistusest, et ta andis oma artiklis üldiseid, printsi-
pilaalseid juhiseid ning see on just ise-
loomulik „Teesidekirjal“.

Kuigi ei saa kindlalt öelda, et „Teeside-
kirja“ autoriks oli Thomas Müntzer, sest
on teada, et esimest korda esitati „Teeside-
kiri“ talupoegade salga poolt Villingeni
linna raek 1525. aasta mai alguses ning
sel ajal oli Thomas Müntzer juba Tüüringis,
on selge, et see programm on koostatud
Müntzeri pooldajate ringis ja tema sotsiaal-
poliitiliste vaadete põhjal.

On vähe andmeid, mis näitaksid Müntzeri
isikliku juhtivat osa konkreetsetes väljaas-
tumistes ja konfliktides.¹⁵⁶ Kuid on olemas
tõendeid tema ideede ja taktika mõjust
ning ka propagandast Lõuna-Saksamaal.
Sellegipoisi võime järeledada, et Thomas
Müntzeri osa Lõuna-Saksamaal talupoegade
süja algul püüdis tema õpetuse ja ideede pro-
pagandaga, mis aitasid kaasa rahvaufor-
matsioonide täpsustumisele.

¹⁵⁵ Beseftweckel, lk. 161.

¹⁵⁶ Cumpen, lk. 377jj.

Mühlhauseni, Nürnbergi ja Löuna-Saksa-
maal ränne perioodil on toimunud
lõplik Müntzeri teoloogilise õpetuse liitumi-
ne sotsiaalse õpetusega.

Engelsi arvates Thomas Müntzeri teologi-
lised - filosoofilised vaated on suunatud
mitte ainult katolitsismi peamiste dogmade,
vaid kogu kristluse vastu üldse. Müntzerile
„Usk pole midagi muud kui mõistus ärka-
mine inimeses ja sellepärast võisid ka pa-
ganad usku omada.“¹⁵⁷ Sellepärast teeb
Engels järeldus „... Müntzeri usundifilosoofia
lähenes ateismile“.

Müntzeril seisab unudiline idee täielikus
vabaduses, kõigi olemasolevate võimude eita-
mises. Ta hülgab igaviguse kokkuleppe feodalis-
miga ning eitab igavigust krahvlihissonda
ja ekspluatatsioonist üldse. Ta nõudis jum-
lariigi rajamist maa peal. Tema jum-
lariik oli fantaasia abil ennetatud kom-
munism, sest praktiliselt polnud veel el-
dusi kommunistliku ühiskonna jaoks.
Ning seega oli see teooria abstraktne
ja utopiline.

---

¹⁵⁷ Э. Энглес, Крестьянская война в Германии,
кн. 45.

Jumalariiki kujutas ta ette võitluse resul-
 taadina rahaduse ja sellise ühiskondliku
 korra materiaalsest huvidest, kus ollakse
 huvitatud kõrgema eetilisest printsiibi s.o.
 isikliku huvide allutamise üldisele, võidutse-
 misest.¹⁵⁸

Tähtsamaks propaganda ja rahva organi-
 seerimise vahendiks pidas Müntzer püüt, mis
 oli tema jumalariigi õpetuse põhjen-
 dusks ja muutus tema käsitluses juhti-
 raks programmiks, mis annab võitluse-
 le ühtse ja kindla organisatsioonilise vormi.¹⁵⁹

Tähelepanu, mille omandas püitel Müntze-
 ri õpetuse süsteemis, võib mõista ainult
 ühenduses tema õpetusega sisemisest sõnast,
 nimelt hülgas Müntzer luterlike välise
 püütlisõna ülistamise ja selle asemel
 toot "sisemise sõna" - jumala elmutuse
 igale inimesele, mis avaldub inimese
 mõistuse ja töötava rahva vägevalli-
 tuses, kellele pidi antama võim
 vastavalt püitli järgi.

Müntzeri kristlike ühenduse kui rah-
 va poliitilise ühenduse idee jumali-
 ku õiguse rajamises maailmas

¹⁵⁸ Cruyker, lk. 283

¹⁵⁹ Sealsamas, lk. 274.

omandas suure organiseeriva tähtsuse talu-
pöegade sõja ajal ja omas Müntzeri õpetuse
teoreetilise põhjenduse, kuna ainult
töötav rahvas võib maailmas vajada ju-
maliku korra.¹⁶⁰ Müntzer kriipsutas alla
kogu linna ja maa töötava rahva huvi-
de ühtsust võitluses ekspuaterijate vastu

Vaenulike laagri keskusteks luges ta
aadlike linnused ja kloostreid, mille
hävitamist ta energiliselt nõudis.

See punkt väljendab ühtselt Münt-
zeri programmi sõtsiaalset ja poliiti-
list iseloomu, sest võitlus materiaalse
huvide eest toimus poliitilise ümber-
korralduse huvides, mille üheks nõu-
dus oli väestide riikliku võime hä-
vitamine ja võime üleminek demo-
kraatlikele kogukondadele.

Võitlus lõpliku ideaali eest on vaja
ühendada võitluga rahva igapäev-
vaste huvide eest.¹⁶¹ Siit tulenevadki
Müntzeri suhtumine erasmandisse ja
varade ühistamise idee. Erasman-
dus all mõistab ta sellist omandust
mis on lähtepunktiks rõhumisele.

---

¹⁶⁰ Crupnik, lk. 276 ss.

¹⁶¹ Crupnik, lk. 266 ss.

Müntzer on vaarmanduse ja isiklike huvide vaenlane ja varanduste ühistamise pooldaja.¹⁶²

Kõrgemas etapis uus ühiskondlikus korras, jumalariigi õitsengu etapis, pidas Thomas Müntzer vajalikuks looduse muutmist inimese poolt ja masside vaimse arengu tõstmist, mis saab võimalikuks pärast ekspluaatorimise kaotamist.

Engels ütleb, Jumalariigi all aga Müntzer mõistis mitte midagi muud kui ühiskondlikku korda, kus pole klassipäraseid erinevusi, vaarmandust, isoleeritud, ühiskonna liikmetele vastuseisvat ja neile võõrast riiklikku võimu... kõik elatusalad ja varandus saavad ühiseks, rajatakse täielik võrdsus.¹⁶³

On selge, et elades XVI sajandil ei saanud ega väinud Thomas Müntzer omada õiget teaduslikku ettekujutust tulevast ühiskonnast.

Ajal, mil Thomas Müntzer viitis

---

¹⁶² Brandt, lk. 82.

¹⁶³ Э. Зинерц, Крестовники воина 6 Января, lk. 46.

dõuna-Saksamaal, pühkesid ka talupoegade ja linnapliteide ülestõusid paljudes Saksamaa osades, mis oli alguseks Saksa talupoegade sõjale.

Kuiigi Müntzer ja tema emissaarid püüdsid ühtlustada ja ühendada talupoegade ja linnapliteide ülestõuse, jäid need siiski talupoegade sõja kolmes peamises rajoonis - Švaabi - Schwarzwaldi, Franki ja Tüüringi - Saksi rajoonis - põhiliselt valdatuks.

Kõige vedamalt ilmnis Thomas Müntzeri osa ja tegus talupoegade sõjas Tüüringi-Saksi aladel.

III peatükk

Thomas Müntzeri Tiirringi talupoegade sõjas

Thomas Müntzeri vahetu osavõtt Saksa talupoegade sõjast ilmnas Tiirringi sündmustes 1525. aasta kevadel. Ülestõus Tiirringis ei ole ainult kohaliku tähtsusega, vaid on võtmeks kogu Saksa talupoegade sõja iseloomu mõistmisele. Engels on seda iseloomustanud Saksa talupoegade sõja kulminatsioonipunktina.¹⁶⁴

Thomas Müntzer saabus tagasi Tiirringi 1525. aasta algul¹⁶⁵ pärast agitatsiooniringsoitu mööda lõuna-Saksamaad ja suundus Mühlhauseni, millest otustas taha ülestõusu keskus Põhja-Saksamaa jaoks.

Teel Mühlhauseni arreteeriti ta Fulda ümbruses, kus ta oli oma jutlustega sündmusest lõuna-Saksamaal tekitanud rahutusi.¹⁶⁶ Kuid, kuna teda ei tuntud ära, vahastati ta.

¹⁶⁴ G. Zerkel, Крестовники Поляна к Тирингу, lk. 30.

¹⁶⁵ Brandt, lk. 16.

¹⁶⁶ Meusel, lk. 162.

Küsimust sellest, millal Thomas Müntzer saabus tagasi Mühlhauseni, on kehtunud esile vaidlusi. Mühlhauseni kroonika järgi tulid Pfeiffer ja Müntzer tagasi 13. detsembril 1524. aastal.¹⁶⁷ Seda on lugenud õigeks paljud ajaloolased nagu Jörg, Stephan ja Stern. Kuid O. Merk näitas veenvalt et 13. detsembril 1524. aastal jõudis tagasi Heinrich Pfeiffer.¹⁶⁸ Thomas Müntzer jõudis Mühlhauseni alles veebruaril keskel.

Mühlhauseni kroonikas antud daatum pole juhuslik viga, vaid tulenes sellest, et sündmused, mis leidsid aset pärast Pfeifferi saatumist, seoti Müntzeri ja tema parteiga.

Seega opositsioon Mühlhausenis sundis raadi nõustuma Heinrich Pfeifferi tagantulekuga 1524. aasta detsembris. 1525. aasta alguses rae autoriteet langes lõplikult.¹⁶⁹ Raad, kes polnud võimeline võitlema masside kasvava liikumisega, oli sunnitud keelama katoliiklike jumalateenistuse, konfiskeerima suvematte kloostrite maavaldused ja kaotama vaimulike privilegid.

¹⁶⁷ Creyken, lk. 509 → „Chronik der Stadt Mühlhausen in Thüringen ...“, Bd. I, S. 181.

¹⁶⁸ Creyken, lk. 509 → O. Merk, „Thomas Müntzer und H. Pfeiffer...“ S. 88, 100.

¹⁶⁹ B. Писарев, Томас Мюнцер, Москва, 1937, lk. 167 jf.

Raad püüdis asjatult saada toetust
 vürstidelt ja imperaatori-võimelt, kuna
 reaktor on alles kogus jõude.

Thomas Müntzer, jõudnud Mühlhausenis
 1525. a. veebruaris, asus tegutsema jutlus-
 tajana. ¹⁷⁰ Ta leidis nii Mühlhausenis kui
 ka lähedalasuvates küladest suure au-
 ditaoriumi. Kuigi Mühlhausenis raad
 püüdis takistada Thomas Müntzerit
 jutlustamast, oli ta pidevas ühenduses
 rahvaga. Talupojad tulid massiliselt
 lähedalasuvatest küladest, et kuulata
 julget vaimulikku, kes nõudis isandate
 poolt talupoegadele asetatud ahelate
 purustamist. Raad läks isegi niikaugele,
 et väkis sulgeda linna väravad talu-
 poegade ees, kuid ta ei olnud võime-
 line ülestõusu peatama, sest Thomas
 Müntzeril oli juba palju mõttekaaslasi.
 Rae valulik suhtumine sundis Müntze-
 rit ja Pfeifferit astuma selle vastu.
 Nad nõudsid õigust osa võtta isiklikult
 kõigist rae istungitest. Raad keeldus
 sellest. Üldiselt siiski linna patriidid
 tundsid olukorra kindlustust ja mõned
 rikkad perekonnad lahkusid linnast,

---

¹⁷⁰ Gynneperman, lk. 206 ff.

osa aga ühines rahvaparteiga. Seejärel
 kutsusid Mintzer ja Pfeffer Maaria kirikus
 kokku rahvaosoleku, kus kukutati vana
 raad ja valiti uus - Igavene raad.
 Sellise nimetuse andis uuele raale Pfeffer
 ja see pidi tähendama, et uus raad ei
 koosne mitte enam heljast kollegiumist,
 mis olid vaheldumisi ametis, vaid ühest
 alatisest. Siiani pole selge, kas raad
 valiti ühes või mitmes aastaks. On ai-
 hullt kindel, et uus rae liikmeid ei va-
 litud elusa ajaks nagu vana rael.

Need sündmused toimusid 15. - 16. mär-
 tsil 1525. aastal.¹⁷¹

Koosiselt oli Igavene raad väikeso-
 danlik erindus koos mõnede patrii-
 dega. Tä koosnes 12 tsunftimestust ja
 4 patriitsist, kellest üks oli radikaalne
 ja kolm luterlike reformatsiooni pool-
 dajad.

Keeruline on küsimus Thomas Mintze-
 ri osast Igavetes rael. Aluse sellele
 probleemile pani Martin Lutheri kiri
 12. aprillil 1525. aastal, milles on öeldud,
 et Mintzer ei ole Mehlhausenis mitte ai-
 hullt jutustaja, vaid „rex et imperator“.¹⁷²

¹⁷¹ Meusel, lk. 165.

¹⁷² Scalzamas, lk. 164.

Seda väidavad ka paljud teised ajaloolased. Nii demokraatlik ajaloolane W. Timmermann väidab, et pärast vana raekukutamist omavad Müntzer ja Pfeffer suurt mõju linnas, kuigi ta ei ütle otseselt, et need kuulsid Igavest raekoostist.

Engels arvab isegi, et Müntzer oli Igavest raekesotsas. Kuid on kindlalt teada, et Müntzer ei olnud ametlikult kohtaraas. Kuid võttis osa tema koostööst ja suunas tema tegevust, istudas ta fantsiivset revolutsioonilist võime. Ametlikult jäi ta jutlustajaks.

Osa ajaloolasi püüab Müntzeri positsiooni Muhlhausenis igati madaldata. Nii O. Merk oma dissertatsioonis püüab tõstatada teisi, et Müntzeri mõju Muhlhausenis oli võrdlemisi piiratud ja kõik tema katsed minna poliitilise võitluse areenile ei omanud edu, kuna ta jäi ainult jutlustajaks, mitte aga enam.

Võideti, et Müntzer ei omanud jutlusta-

¹⁷² Мундлерман, к. 208.

¹⁷³ F. Schurbe, Крестовники Кошка в Тейманне, к. 95.

¹⁷⁴ Crumpen, к. 259 → O. Merk, „Thomas Müntzer und Heinrich Pfeffer (1523-1525)“, Göttingen 1889, s. 107-108, 110.

jana otsustavat mõju poliitikale, ei saa lugeda õigeks, sest juttustajate mõju neil päevil oli vauditult poliitiline ja seega väga tähtis¹⁷⁵.

Tgaljuhul oli Müntzeril ja tema pooldajatel väga tähtis positsioon linnas kuuni mai kampaiani.¹⁷⁶ Kuid ehtlasi olid kihid, kelle esindajaks oli Müntzer, liiga vaerd ja harjunud olema rõhitud olusorras, samuti oli tehtud nende hulgas suhteliselt vähe selgitustööd, et nad oleksid võimelised enda kätte võtma valitsemist linnas. Siiski võib lugeda, et linnas tekkis kaksikvõim: ühelt poolt kodanlike esindusena Tgarvene raad ja teiselt poolt radikaalne partei üstroa Müntzeriga amskohaga Johannitide kloosters, mis oli Müntzeri elukohas, staabis ja tema pooldajate kogunemiskohas.

Engels on väidanud Müntzeri setseundi riskantsust, sest mitte ainult tolle aja ühiskondlik liikumine, vaid ka kogu epohh ei olnud küllaldaselt kiipsed tema ideede levitamiseks.¹⁷⁷ Khas, keda Müntzer esindas polnud veel saavutanud vajalikku arengutast ega polnud võimeline allutama

¹⁷⁵ Смугун, с. 515.

¹⁷⁶ Meusel, с. 165.

¹⁷⁷ Ф. Энрише, Кресте аскаре Лоина б. Тегманне, с. 97.

endale kogu ühiskonda ja, velligi enam, seda ümberkorraldama. Ühiskondlik pöör, mida kujutas ette Müntzer, omas tolle aja materiaalses tingimustes vähe alust.

Kui seni oli Müntzer jutlustanud üldisest kristlikust võrdsusest, siis tuli tal nüüd teha katsed kehtestada seda praktikas. Sellens organiseeris ta Johannitide kloostri kommuuni, mis kaaras 300 inimest ja kestis 2 kuud.¹⁷⁹ Seal kehtutati välja varanduste ühistamine ja kehtestati üldine töökohustus. Kuid selline ühiskonna organiseerimine ei lähenenud kogu linnale.

W. Zimmermann näitab, et Müntzer rōudis, kuna jumal käskis jagada peuduses olijatega, et rikas tõdaks ja riietaks vaest.¹⁸⁰

Müntzeri jutlused olid kommunisti propaganda, kuid ta mõistis kommunisti nagu sellest saadi aru varajase kristluse perioodil: kel on palju, peab seda jagama selliga, kel pole midagi.¹⁸¹ Müntzeri eesmärgiks oli anda inimesele kõige hädavajalikum: toit ja rõivatus, kuid sealjuures mitte muuta inimesed loogijateks.

¹⁷⁹ Трочкыпакоб, lk. 169

¹⁸⁰ Zimmermann, lk. 209

¹⁸¹ Müntzer - Мухайлов, lk. 207 jj.

See andis ta uskujale mõõdukusele ja lihtsusele elus.¹⁸² Ta oli sama karm nagu ta õpetuski. Ta oli tagasihoidlik söögiga ja kandis lihtsat riietust. Liigutatav oli tema armastus oma naisse vastu, kellele ta mõtles isegi piinamiste ajal ja surma eel.

"Historise Thomá Mintzer's" autor Melancton ütleb, et kuna Thomas Mintzer õpetas rahvale, et kõik riiklused peavad olema ühised, tegi ta sellega rahva alamkihilid nii nõudlikuks, et nad keeldusid üldse töötamast ja kui oli vaja toitu ja riiet, siis nõudsid nad seda kristliku õigusega.¹⁸³ Seal, kus riiklused ei andnud vastatahtlikult, võeti vägivaldselt kõik vajalik.

Kuid tuleb pidades silmas, et Melancton teeb oma töös liialdusi, sest tema usumärgis oli muuta Thomas Mintzeri nimi rihatus, mitte ainult feodaalidele, vaid ka väikeomanikele.¹⁸⁴

Teatavasti ei saa ükski suure ühiskondlik ümberrahaldus toimuda ilma despotlike võteteta ja varanduste ära võtmiseta.¹⁸⁵ Kuid samal ajal ei tohi sellis lödvendada töödistipliini. Antud olukorras oli

¹⁸² Ljuncupman, lk. 210.

¹⁸³ Brandt, lk. 42.

¹⁸⁴ Трочупенко, lk. 169.

¹⁸⁵ Meunel, lk. 165.

vajalik rikastelt varanduse äravõtmisel sellepärast et, esiteks, rahuldada oma pooldajate nõudmist, ja teiseks, et saalivatule klanidelle õpetada vajalikku respekti rahvariformatsiooni.

"Tegelikkuses jäi aga Mikhhausu vabariiklikkus küglinnaus veidi demokraatiseeritud konstitutsiooniga, senatiga, mis valiti üldise hääletamisega ja asus rahvaruosoleku kontrolli all, ja kümuga improviseeritud vabariikliku majandusliku kindlustamise organisatsiooniga. Ühtsuskondlusele pööre, mis näis nii hirmsana tema protestantlikele kaasaegsetele, tegelikult ei väljunud kunagi hilisema kodanliku ühtsuskonna rajamise kõrga ja ebateadliku natse raamidest.¹⁸⁶

Thomas Müntzer vähes, milline vahel on tema piüüdluste ja naaste tegelikkuse vahel, mõtstis, et oma plaane saab ta ellu viia ainult rabe võitluse teel ja valmistus selles. Mikhhausu pidi olema üheks hilisem revolutsioonilise liikumise ahelas. Siit asus Thomas Müntzer

¹⁸⁶ F. Dürer, Крестьянская война в Германии, с. 97.

talupoegade ja linnapöliide ülestõus, mis algavad Tiüvingis 1525. aasta aprilli keskel, organiseerima ja levitama. Selles kirjutas ta kirju ja üleskutsed. Tema üleskutsed on täis revolutsioonilist hoogu, neis pole jälgegi rahulikust mõõdetud mõtleja kõnest. Thomas Müntzer on nüüd täielikult innustunud revolutsioonist. Ta süütab väsimatult viha valitsevate klasside vastu. Tema eesmärgiks on muuta kogu maa ühtseks sõjaleriks rõhujate vastu.

Ühes üleskutses, mis iseloomustab mitte ainult Müntzeri suhtumist ülestõundesse väjaspool Mühlhausenit, vaid ka olukorda linnas, on Müntzer kirjeldanud talupoegadele 7. mail 1525. aastal. Teatavasti lugis Müntzer ühes peamises talustuses oma missiooni täitmiseks rahva madalat intellektuaalset arengutaset ja vähest teadlikkust oma ülesannetest. Nii kirjutas ta oma poolda-
jatele Schmalkaldenis, et ei saa rohkem neile appi minna ja et nad peavad veidi kannatama, sest on raske ette kujutada, millist harmatu rahvaga on tal te-
gemist Mühlhausenis ja kui suur on vajadus teda õpetada.

¹¹⁷ Briefwechsel, ex. 116 nr. 81.

Kõige suuremat tähelepanu ositas Müntzeri Mansfeldi maagikavanduste tööks-tele, millega tal olid sidemed juba Alstedti perioodil.¹⁸⁹ Maagikavanduste töölisid olid harjunud seisma oma kuude eest ja ei kartnud võitlust. Nende ühendamine üllastõusnud talupoegade ja linnapööraste massidega oli otsustavaas momendis üllastõusu edule Tiivringis.

Müntzeri pealissandeks sai nüüd üllastõusu organiseerimine maagikavanduste ja maetööliste revolutsioonijuhitava väesalga loomine.

Sellele eesmärgile on kirjutatud üks Müntzeri kirglikumatest üleskutsetest 1525. aasta aprillis, nimelt kiri Alstedti elanikele.¹⁹⁰

See kiri näitab Müntzeri propaganda iseloomu ja suunda. Kõigepealt konstateerit ta, et alanud üllastõus omab üldist iseloomu ning haarab kõiki rahva kihti ja paljusid kohti.

Seejärel püüdis ta seletada sündimise, kui jumala poolt läbi viidava pöördemõtet. Ka teatab ta liikumise konkreetset

---

¹⁸⁹ Труды, лк. 173.

¹⁹⁰ Briefwechsel, лк. 109 ff nr. 75.

edusammudest rajoonides, millega ta oli isiklikult seotud (Fulda, Klettgau, Hegau, Schwarzwald) ja lõpuks andis nõuandeid taktikaks.

„ Ärges alistuge isegi ka siis kui valk-lane pöördub teie poole hea sõnaga. Ärges laske end liigutada uskumatute viletsust. Nad kannavad teid paluma ja teie es meilma kui lapsed. Kuid ärges haltsuge neid. Jumal käskis nii teha Moosese kaudu ... Kutsuge illes linnad ja külad, eriti märkavurid ja teisi ¹⁹¹ lüüdi inimesi. Me ei tohi enam magada.

Selle kirja peale tuli palju allstediti elanikke Mühlhausenis, kes nad moodus-tand Müntzeri pooldajate tuumikku. ¹⁹²

Thomas Müntzeri propagandast annab tunnistust ka tema viibimine Fuldas 1525. aasta veebruari algul, mida näitab ka lüüsi teade 5. veebruaril 1525. aastal. ¹⁹³

O. Merk oma hilisemates töodes püüab näidata, et Müntzer ei viibunud Fuldas ¹⁹⁴ selle vaate põhjenduseks on tema arvates

¹⁹¹ Briefwechsel, lk. 109 ff. nr. 15.

¹⁹² Franz, lk. 438.

¹⁹³ Crupen, lk. 531 → O. Merk, Th. Müntzer und H. Pfeiffer S. 100, Ann. 5.

¹⁹⁴ Sealsamas, lk. 531.

jutlustaja Adam Krafft'i xiri slesseni
maarahvete Philippile 1539. aastal, milles
A. Krafft püüab näidata, et temale hei-
detakse asjatult ette osavõtte Fulda ja
Sersfeldi rahutustest. ¹²⁵ Ta olivat tegutsenud juba
3 kuud enne ülestõusu täielikus kontaktis
valitsusega. O. Merxi arvates temast oligi juttu
leysi teates.

Kuid see argumentatsioon ei ole veenev,
sest teade teise jutlustaja olemasolust
ei näita, et Müntzerit seal ei olnud.
Pealegi nägib ta leysi teates tundma-
lust jutlustajast. Ta vabastati seetõttu
kindlaks teha tema isikut. Adam Krafft
oli aga Fuldast pärit ja juba 1523. aastal
astus väija luterliku reformatsiooni
est, mis kutsus ise katoliku faithi pro-
testi. ^{1%} Järelikult oli ta nimis 1525. aastal
alguses Fuldas hästi tuntud ja ei
saa kujutada, et teda aeti segamini
Müntzeriga. Ta Krafft'i jutustamine Lutheri
nabmus ei võinud kutsuda väija erist
kahutust Fulda võimudest.

15. aprillil 1525. aastal koadjutor Johann

¹²⁵ Creupen, la. 532. → „Arten ... in Mitteleutschland“
N° 86, Anm. 2, S. 60.

^{1%} Creupen, la. 532 → „Die Chronik des Spello von Vilbel“
S. 260.

palus saata Fuldasse jutlustaja, kes jutlustas mit moodi, kuid mitte massiliselt. ¹⁹⁷ Teega otsisid Fulda võimud luterlikku jutlustajat, mida nad poleks teinud kui Adam Krafft luterlasena oleks kutsunud linnas rahutusi esile. Teega ei pea O. Merki argumentatsioon pära.

1525. aasta aprilli teisest poolest alates arendab Müntzeri partei loode-Tiirungis plaanipärast tegevust, milles suurt tähelepanu osutati Langensalzale, kus 25. aprillil toimusid rahutused.

Limmermann väitab, et Müntzer suundus alistamise etteväändel sinna oma 400 poolhoidjaga, et mitte jääda maha Pfeiffertst, kes oli saarutaneid suure populaarsuse Mikhaelsenis tänu ettevõtteid ¹⁹⁸ retketele ümbriksõnda.

Müntzeri salgaga rita Langensalza alla oli agitatsiooniline iseloomuga. Kuid Langensalza kogukond ja raad keeldusid neid linna lastmast, vastates lihidalt, et nad loodavad oma sisemise konflikti rahulikult lahendamisele ja sellepärast

---

¹⁹⁷ Crupen, la. 533 → "Jahrb. ... in Mitteledeutschland" N° 86

¹⁹⁸ Lymmerman, la. 325

abi, mille eest nad küll tänavad, ei vaja.

See vastus näitab, et Langensalza ametlikud esindajad polnud seotud Müntzeriga. Kogu-²⁰⁰konna konflikt raega ei väljunud kohalikest raamidest. Kuid ühtlasi pole kaht-
lult, et Mühlhauseni salga leidis siin tuge
radikaalse opositsiooni poolt kogukonnas.

Wagu näitab Seidemann, tema poolt
lähtestatud dokumentides pole viidet
sellele, et Müntzer sellest retkest osa võttis.
Kuid Müntzeri sidemete üle salgaga saab
otsustada nõudmiste järgi õiendada ar-
veid linnapea Sittich von Berlepschiga,
samuti ka Mühlhauseni põlgnenud vana
võimu pooldajatega.

Langensalza valimine retke eesmärgiks on
samuti iseloomulik. Juba 1523. aastal
oli siin Müntzeri pooldajaid, üksimud
Langensalza elanikud olid olnud kllstedtis
ja kuulnud Müntzeri jutlusi, teised
olid sellis seotud Mühlhauseni. Siin
oli levinenud Müntzeri ideed võrdusest
Sel viisil enne Mühlhauseni salga ilmu-
mist oli Langensalzas tugev Müntzeri
pooldajate mõju, mis suurenes nüüd veelgi.

¹⁹⁹ Seidemann, Beilage 36a, lk. 142.

²⁰⁰ Crumpke, lk. 516.

Dangensalza kogukond oli otseselt seotud Müntzeriga, kes nõudis oma kirjades kalatamatut suhtumist saksi vürstide käsikann Sittich von Berlepschi.

27. aprillil kirjutas Müntzer Dangensalzaale kirja üleskutsega jälgida, et Sittich von Berlepsch ei lahkuks linnast, sest kui see „tirann“ ja „verikõrv“ lahkuks, tulevad kirjad tagajärged. ²⁰¹ Selles kirjas kutsus Müntzer hävitama ka aadlike linnused ja kloostreid.

30. aprillil Frankenhauseni kogukond saadab Dangensalza kogukonnale kirja, mis on kahtlematult kirjutatud Müntzeri poolt ja sisaldab etteheite teasidam-
liku suhtumise pärast valendusse. ²⁰²

Müntzeri kirjade mõjul alustasid Dangensalza kogukonna revolutsioonilised liikmed koos talupoegadega ümbri-
konna kloostrite ja linnuste purustamist.

Tagasiteel Dangensalzast vallutas Mühlhauseni saak Homburgi, Volkenrode, Amode ja Lella kloostrid. ²⁰³ Ühineti ka umbes 400 liimelise Eichfeldi talupoegade salgaga, kes oli teel Mühlhauseni.

---

²⁰¹ Briefwechsel, lk. 112 nr. 76^b

²⁰² Sealsamas, lk. 113 nr. 78

²⁰³ Brandt, lk. 18.

Koos vallutati Schlottheimi nunnaklooster ja Eislebeni linn. Seejärel suunduti Eichsfeldi, kus 2. mail jäi ääri laagrisse Heiligenstadtis juurde. Kuva aga Heiligenstadtis raad keldus Müntzeri salva linnalaasimart, pöörduti Duderstadtis ja Worbisikaudu Mühlhauseni, kuhu jõuti 6. mail 1525. aastal.

Ülestõus Mühlhausenis ja Müntzeri agitatsioon avaldand mõju. ²⁰⁴ 1525. aasta mai alguses oli kogu Thüring haaratud ülestõusudest. Rahutused tõmberid Hohensteini, Stolbergi, Mansfeldi, Bleichlingeni, Hennebergi maakondades, Erfurdi, Schwarzburgi, Altenburgi, Meisneri, Köturgi, Eisenachi jt. aladel.

Lutheril oli raske näha Müntzeri agitatsiooni edu. Ta võttis sõidu ette läbi rahutustest haaratud maakondade ja loovis oma isikliku autoriteedi mõjul ülestõusu peatada. Kuid koolinata tema jutlustest, jätkasid talupojad linnuste ja kloostrite hävitamist. Just Lutheri keisu ajal arenes ülestõus tema sünnilinnas Eislebenis. Vastu tekitas Müntzeri agitatsioon ülestõuse ka Weimaris, Leipzigis, Torgaus.

---

²⁰⁴ Ugunnepman, lk. 211 ff.

Juba aprillis oli alanud talupoegade kont-
reerumine lehidest. ¹⁰⁵ Hessenis kogunes läbi-
ksee aja jooksul 10000 talupoega, kes rüü-
sid siin palju kloostrid ja linnuseid.
Mungad, munkad ja aadlikud põgenesid.
Talupojad kõivasid ka Wack ja Swingeni
linna. Suurem osa rüütlitest liitus talu-
poegadega.

Ka Fuldas, kus oli toimunud ülestõus 18. ap-
rillil, astusid türgid liitu talupoegadega
ning purustasid ja rüüstasid neli kloostri-
kirikut. Fulda abt Hartman, kes elas
Mainzis, ei olnud suuteline midagi üles-
tõusnute vastu ette võtma. Fulda koad-
jutor Johann, Rennbergi krahvi Wilhelmi
poeg, kuna tal oli vähe inimesi, et
vastupanu osutada, liitus talupoegadega
Ja loolis ka talupoegade atiga kuu
endaan Fulda abtkonnast ilmutaku viir-
konna. Kuid, kui hiljem ülestõus sooviti
maha, kaadjutor Johann, nagu teisedki
valitsused, sõendas julmalt arveid oma
endaste liitlastega.

Umbes 5000 talupoega liikus Fuldast
Hersfeldi linna poole. Pärast pikaajalist
piiramist astus linn liitu talupoegadega.

²⁰⁵ Lyurupman, lk. 215 ff.

See toimus 21. aprillil 1525. aastal.

Osa talupoegi jäi peakorterisse Hersfeldi, teine osa liikus Wacha linna juurde, kus ülestõus oli puhkenud 20. aprillil ja asus seal välilevi.²⁰⁷ Selles levi kogunes palju talupoegi Salzungenist, Breitenbachist, Gersungenist, Kreuzburgist. See salk põletas Frauensee, Frauenbreitungeni, Allendorfi ja Herrenbreitungeni kloostrid ning suundus siis pärast Salzungeni alistamist Hennebergi maakonda.

1. mail 1525. aastal jõuti Meiningeni linna alla.²⁰⁸ Kuid Meiningen oli juba ühinenud Ülem-Franki talupoegadega, kes asusid välilevis Bildhausenis. Bildhausenini levi juhid keeldusid ühinemast Wacha talupoegadega ning need suundusid Eisenachi, mida ei suudetud vallutada. Talupoegade juhid, seda nututi läbirääkimisteks linna, tapeti keelivalt ning ilmas juhtideta jäänud salk läks peagi laiali enamuses. Ainult osa salgast liikus Mühlhausenit poole.

Teine talupoegade salk formerus aprillil lõpul Eichfeldis, mis kuulus Mainz'i

²⁰⁶ Franz, 396 ff.

²⁰⁷ Gumpelman, 216.

²⁰⁸ Franz, lk. 400 ff.

peapiiskopkondada.²⁰⁹ Selle salgga talupojad
 tegid Erfurdi linnale ettepaneku liituda
 ühistõunuga. Erfurdis oli juba pikemat
 aega toimunud võitlus vae ja kogunen-
 na vahel. Kui talupojad lähenesid lin-
 nale, läks kohalikul jutlustajal Johann
 Eberlinil korda talupoegadele kaaratund-
 void kodanikke rahustada. Kuid lõpuks
 tuli siiski talupojad linna lasta. Lin-
 narodanikud ja talupojad kannasid
 koos riisuma piiskopi valdusi ja vaimu-
 lise isikute maju. Kuid üldiselt pida-
 sid talupojad end rahulikult ilal.

Talupoegade ühistõus kaotas
 ka Hohensteini rahvkonda, kus talu-
 pojad sundisid ka kohalikke rahve
 Ernsti ja Heinrichit astuma nendeiga liitu.²¹⁰

Talupoegade salgad tekkisid ka
 Schwarzburgi aladel Ilmeni kloostri
 läheduses, samuti saasi aladel
 Rodas ja Lotedas ning Vogtlandis.

Samal ajal tekkis ka Hildesheimi
 naaberuses Frankenhauens talupoegade

²⁰⁹ Uymneymar, lk. 219 jj.

²¹⁰ Sealsamar, lk. 225.

leer, kuhu koondus talupoegi Schwarzburgist, Harzist jt. saksi aladelt. Franckenhausenile²¹¹ levis oli umbes 6000 talupoega.

Thomas Müntzer osutas suurt tähelepanu sellele talupoegade leevile. Nii kirjutas Franckenhausenile 29. aprillil 1525. aastal innustat ta talupoegi olemasolevad julged ja lubab neid abistada.²¹²

Teega väelme, et Tüüringi - Saksi aladelt tegutses 1525. aasta aprillis ja mai algul küllaltki palju talupoegade ja linnafolkide salku, mis looduna Müllhausenile ülestõusu ja Thomas Müntzeri agitatsiooni mõjul, töid palju ebameeldivusi aadlikele ja vaimulikele. Kuid kõik ülestõusud, mis toimusid Tüüringis, olid kohaliku, piiratud iseloomuga. Talupoegade sõjale Tüüringi - Saksi rajas, viinvalt talupoegade sõja teistest piirkondadest, on iseloomulik üksikute salkade hõlpsa võitlus.²¹³ Ülestõusude suur ulatus ei vastanud siin ülestõusute sisemisele jõudlusele.

Thomas Müntzeri piiratud liikumist taktikalisevada ja mäetöölisi ülestõusule õhutada ei omanud naalset baasi ühiskondlikus olukorras. Ka olid Mansfeldi krahvid õigeaegselt mäetöölisele arvud lubadusi nende olukorra kerandamisest, et neid sel teel liikumisest umaldada.

²¹¹ Franz, lk. 438.

²¹² Brandt, lk. 76.

²¹³ Sealsamas, lk. 17.

Samal ajal kui talupoegade hulgas suurenes korralagedus, liitis hädaaht viirtid ja suurendas nende solidaarsust.

Algu olid viirtid Tüüringi sama-
suguse kiltustatud seisundis ja jõe-
tud talupoegade es nagu Franki-
ja Švaabimaal.²¹⁴ Kuid tuleb silmas
pidada, et Tüüringi-lanni rajoon astus
talupoegade sõtta hiljem edela Saksamaast
ja sellepärast, omades juba kogemusi
edela rajoonides, nägid viirside partei
tegelased Tüüringis rahutuste küllalda-
selt laialdast ulatust ning isegi ülehindasid seda.

Keseni maarahv Philipp nõudis ener-
giliselt, et taistataks rahutuste levimist
üle Kes-Saksamaa territooriumi. Näidates
et talupoegade liikumine puudutab kogu
riigi sotsiaal-politilist korda, esines ta
ääraste rahundite pooldajana talupoegade
jõudude puurustamisel. Ta püüdis organiseeri-
da kõiki Kes-Saksamaa viirde liikumise
levimise talupoegade vastu. Seega näeme
et Keseni maarahv Philipp püüdis
võtta oma kätte liikumiste maha suru-
mise juhtimise Kes-Saksamaal.

---

²¹⁴ Crumpen, en. 48f.

24. aprillil lahkus Hesseni maarahs Philipp Marturgist ja anus välilise Alsfeldi linna juurde, kuhu koondas oma vasallid.²⁴⁵ Kiirusti läks tal korda alustada Hersfeld, mis andis alla vastupanu osutamata. Talupojad taganesid Fulda poole ja tegid ettepaneku alustada rahuläbirääkimisi. Philipp keeldus otsustavalt rahuläbirääkimistest seni, kuni nad ei pane relvi käest. Talupojad kes arrestasid Fulda koadjutori abiga, ei nõustunud sellega. Kuid kui sai teatavaks koadjutori kehtmine, kes oli jooksnud Philipp'i poole üle, kaarasid talupojad rünnakuga Fulda abti linnuse ja kindlustasid end Frauentbergil niipalju kui seda oli võimalik lähenev aja jooksul. Saanud kuulda talupoegade ettevalmistustest, katkestas maarahs Philipp läbirääkimised talupoegade ja ilmus 3. mail 1525. aastal oma vägedega Frauentbergi alla. Väitlus oli ühervõrdne, sest maarahvil oli küllaltki suur naturvägi. Talupojad taganesid linna. Vastu alustasid maarahs Philipp'i väed linna pommitamist. Seejärel linnasid relvad talupojad ja avasid väravad. Suur hulk talupoegi põgenes, kuid 1500

²⁴⁵ Мюнхенерн, кн. 327 ff.

ati vallikraavi, kus neid hoiti 3 päeva
 nälgas ja janus. Neljal talupoegade juhil
 raiuti pead maha ja antati linnale väeva-
 vate juurde. Alles pärast seda lasti näl-
 jast poolturnud talupojad koju.

Fulda abtkond pidi maksma Hesseni
 maakrahv Philippile suurt kontributsiooni,
 mille tasumiseni osa Fulda abtkonnast
 jäi sõltuvuse Philippile.²¹⁶

Seejärel suundus maakrahv Philipp Eise-
 nachi, mis alistati kiiresti. Siin toimus
 ka ühinemine Braunschweigi hertsogi Hein-
 richi vägedega. Koos suunduti Tüüringi.²¹⁷

Ilmutas on see, et pärast võite Hess-
 feldi ja Fulda all suundus Philipp
 Tüüringisse, mitte aga oma isiklikesse
 valdustesse, kuigi sellas mõjutand teda
 nii tema ema kui vasallid.²¹⁸

Kuid siinjuures tuleb arvestada ka
 seda, et maakrahv Philipp oli Saksi hertsog
 Georgi väimees ja talupoegade ülestõusud
 Hessenis olid väimehe ulatusega.

Oma riigas Svaabi liidule näitab ta,
 et kuigi talupoegade ülestõusud Frankimaal
 olid väga ähvardavad, nägi ta siiski

²¹⁶ Franz, lk. 348

²¹⁷ Uzunnepran, lk. 329.

²¹⁸ Campen, lk. 503

peamist ohtu Tüüringis, kus tegutses Thomas Müntzer. Kõigast nähtub, et maarahv Philipp pidas Müntzerit ülestõusu peamiseks organisatsioonijaks ja ülestõusu ise pidas sellises, mis võis väljuda talupoegade ülestõusu raamidest ja omendada üldisemat iseloomu.²¹⁹

Tüüringis suundus Hesseni maarahv Philipp Frankenhauseni poole, kes oli moodustunud ülestõusnud talupoegade lüür ja kuhu, nagu talle teatati, liikus ka Müntzer oma pooldajatega Mühlhausenist, et kiirendada Mansfeldi mältoõliste ja talupoegade ühinemist, sest Frankenhausest asus küllaltki lähedal Mansfeldi kaevandustele.²²⁰

Maarahv Philipp võttis ette järgmise manöövri Frankenhauseni jõudmiseks: nimelt suundus ta ülestõusnud linnade Mühlhausen ja Erfurdi vahelt läbi, reisides kallaletungidega külgedelt ja jättes need hõlpselt seljataba. Seega kasutas ta ära talupoegade võimetust ühiselt tegevuses.

²¹⁹ Caupuis, lk. 504. → W. Falckenheimer "Philipp der Grosmütige im Bauernkrieg" Marburg 1887, Beil. XXXIII, S. 135-136.

²²⁰ Источник, lk. 183.

Thomas Müntzer mõistis hästi Frankenhau-
seni tähtsust ja tegi kõik, mis sõltus temast,
et suunata sinna tema käsituses olevaid
jõude.

Kuid isegi Mühlhausenis läks tal korda
koguda ainult 300 enda pooldajat ja
saada 8 kakurit. Selliste jõududega
lahkus Müntzer 10. mail 1525. aastal
Mühlhausenist Frankenhauseni.²²¹

Heinrich Pfeiffer keeldus järgnema Münt-
zerile.²²³ Tema taga seisis enamik elaniku-
ke, kes pidasid kõrgemast oma kohalik-
ke huse. Ka sisendasid keeldunud ma-
vraku Philippi arreteerimisest Fulda
ja Eisenachiga neisse hirmu.

Müntzeri poolehoidjate hulgas oli vähe²²⁴
Mühlhausenis türgereid ja ühtegi rae liiget.

Meuseli arvates pole äigus kui maini-
takse Müntzeri pooldajatena üldse ai-
nult neid 300-400 inimest, kes tulid
temaga Frankenhauseni, sest peab arves-
tama, et revolutsioonilise partii poolda-
jate arv ei olnud kindel suurus, vaid
koikus. Liikumise kõrgpunktil oli Müntzeril

---

²²¹ Brandt, lk. 19.

²²³ Прыкыпакоб, lk. 183.

²²⁴ Meusel, lk. 172.

tugev mõju Miiklhausenis. Tema mõju
langes arusaadaval viisil kui saadi tea-
da, et talupojad lõuna-Saksamaal on
liiva saanud ja Hessenis maarahv Philipp
on teel suure väega Tiüringi. Müntzeri
mõju Miiklhausenis vähenes sellega enam, kui
ta pidi minema Frankenhauzeni. Kuid see
oli vältimatu ja õige, sest just seal otsustati
talupoegade saatus.

Frankenhauseenis talupojad tegelised vil-
jatute läbirääkimiste pidamisega Mansfel-
di krahvi Albrechtiga.²²⁵

Kui Mansfeldi krahv Ernst oli avalikult
vaenulik talupoegadele, siis aris krahv Albrecht
1525. aasta aprillis kõneval positsioonis:
kas astuda talupoegade poole või nende
vastu.²²⁶ Kuid mai alguses viitis tema juures
seeturgi lossis Luther. Seal kirjutas ta
pamfleti „Röövelline ja mõrtnuslik talu-
poegade vastu.“ Lutheri mõjul ja saanud
samuti teada, et talupojad on mujal Saks-
maal saanud liiva, astus ta otsustavalt
talupoegade vastu. Ta võttis ette Franken-
hauzeni pooli suunduvat talupoegade vastu
rännaku ja tappis need kõik. Kuid Franken-
hauzeni talupojad uskusid ikkagi naiivselt
teda ja pidasid läbirääkimisi. Krahv Albrecht

²²⁵ Myunsterman, lk. 329.

²²⁶ Meusel, lk. 171.

püüdis läbirääkimisi võimalikult pikaks venitada, et oodata ära värs tide väe saatumest.

Kohe Franzenhausenisse jõudmise järel 11-12. mail sundis Müntzer talupoegi lope- tama läbirääkimised, selgitades krahvide kavatsusi ja kantas kõiki vahendeid, et kutsuda välja laking Mansfeldi krahvide ja talupoegade vahel enne värs tide saatu- mest. Selleni kirjutas ta kirjad Mansfeldi krahvidele.

Nii kirjutas ta Mansfeldi krahvile Ernstile:
" ... sa oled jumala vendade katjulike pensuuts. Sine ja sine taoliste kohta ütles jumal ... , et sine pesa peab saama välja- kistud ja hävitatud. Me nõuame veel täna vastust, kui sa ei anna seda, tungime sulle kallale jumala nimel. Me teeme viivi- tamatult seda, mida käsk meile jumal, tee ka sina kõik, mida suudad. " 227

Kirjas Mansfeldi krahvile Albrechtile ütles ta:

" Kui sa tahad tunnistada ... et jumal andis võime rahvale, kui sa ilmusid meie ette ja tõestad oma usku, siis me

võtame sind meelsasti vastu ja loeme sind võrdseks teistega. Kui mitte, siis me ei vaata sinu kõverale, rumalale lõustale ja hakkame võitlema sinu vastu kõige õelama jumala usu vaenlast vastu, võta see teadmiseks ja juhendiks. ²²⁸

Limmermann loeb neid kirju Müntzeri meelekeite produktiiviks. ²²⁹ Nende abil olvad tahtnud Müntzer nii end kui ka talupoegi, kes põlunud harjunud võitlema ja olid halvasti relvastatud, ergutada. Kuid ta polevat võinud näha, et igasugune lootus võidus on kadunud, sest tema vastu astusid rohkem kui seitsme vürsti väed.

Meuseli arvates pole need kirjad suurevõimevõime ega hirmu produktid, vaid kahe poliitiline ja strateegiline arvustus. ²³⁰ Müntzer tundis olukorda talupoegade väes ja sai aru, et edu saavutamiseks on vaja võtta ette edukaid lahinguid, mitte aga jääda äraootavale seisukohtale.

Tõesti, kui oleks õnnestunud Mansfeldi krahvi meelitada välja nende tugiva-
test linnustest enne vürstide vägede
kohale jõudmist, siis võibolla oleksid talu-
pojad ka suutnud neid purustada. See

²²⁸ Brandt, lk. 77.

²²⁹ Myunneymann, lk. 330.

²³⁰ Meusel, lk. 173.

aga oles sõjale teise pöörde andnud. Kuid Mansfeldi krahvid ei lasknud end välja meelitada. Müntzer tundis aga oma jõude olevat liiga nõrgad, et iseminna pealtungile.

15. mail ilmunid Hesseni maakrahvi Philipp, Braunschweigi hertsogi Heinrich ja Saksi hertsogi Georgi ühendatud väed, mis koosnesid 2600 ratsaväelast ja 6000 jalaväelast.²³¹ Saksi kuurmürist Johann lähendas 800 ratsaväelast ja 2400 jalaväelastga.

Hesseni maakrahv Philipp tahtis kohe pealtungi alustada, kuid otsustas siiski anda laagrisse, et anda võimalus vägedele putramiseks.

Ülestõusnute saatus oli seega otsustatud ühel pool seists distsiplineerimatu, halvasti relvastatud 6000-8000 talupoegade vägi, teisel pool aga hästi relvastatud ja väljaõpetatud värvitud väed suunarullse naturväega.

Lahing Frankenhauzeni all ei olnud kõige suurem lahing talupoegade sõjas, kuid nimelt siin otsustati talupoegade sõja saatus, sest võit Frankenhauzeni all oles võinud viia võitluse määtsöölise organiseeritud massid, kuid määtsöölised ei tunnitanud

---

²³¹ Nymnupman, lk. 330 ff.

veel oma sidet ülestõusnud talupoega-
dega ja kaotus Frankenhauseni all tähen-
das nende lootuste luhkumist

Talupojad sooritasid siiski küllaltki
asava strateegilise manöövri.²³² Nad lootusid
oma positsioonist kitsas orus ja läksid
Hausbergi mäele. Ilmselt oli see Müntzeri
tüne. Seal moodustati rannerkants ja
ümbritseti see amakorda kraaviga. Seda
oli mäge vallutada raske. Selleks, et tu-
ne mägi ümber piirata, olid ka vürsti-
de jalaväed liiga nõrgad. Samal ajal
oli reaalne võimalus, et talupoegade ar-
mee tungib laviinina mäest alla.

Kuid kahurväele ei olnud rannerkants
mingiks takistuseks ning sellepärast oli
lahingu tulemus algselt peale selge

Muuse järgi vürstid ootasid Saksi
hertzogit Georgi ja sellepärast alusta-
sid läbirääkimisi talupoegadega.

Igal juhul elistasid nad ausa võit-
luse armel tegutseda reetlikkuse ja
petmise abil.²³³ Teades, et Müntzeri
väes valitsevad lahkhelid, saatsid vürs-
tid kirja, milles nõudsid talupoegade

---

²³² Meusel, lk. 145.

²³³ Трочевский, lk. 191.

allaandmist ja Müntzeri ning tema lähemate kaaslaste väljaandmist.²³⁴ Sellisel juhul lubati talupoegadele armu. Vastusega nõuti kiirustamist, kuid tähtpäeva ei määratud.

Talupojad vastasid kirjaga, mis oli küllaltki leplikult iseloomuga ning teatasid, et nad ei soovi verd valada.²³⁵

Seega allaandmise tendentsid talupoegade levis suurenesid.²³⁶ Talupojad saatsid uue saatkonna vürstide juurde. Ka seekord vürstid nõudsid oma nõudeid ning andsid 3 tundi mõtlemisaega.

Kõik need ettepanekud tekitasid veelgi enam talupoegade värs segadust ja aitasid kaasa selle nõrgenemisele.²³⁷ Üks aadlik ja keegi väimulik olivat plaanitsenud reetmist. Kuid siin ilmnis Thomas Müntzeri otsustatus ja energilisus: ta käskis kohe nad hukata. Seejärel, piüdes innustada rahvast ja äratada mehtsust, pidas ta kõne. Tema kõne kandis vilja. Talupoegade võitlusvõimustus kasvas. Kogu sõjavägi laulis jumalale kiitust. Etbausklikule rahvakulgate mõjus

²³⁴ Brandt, lk. 79.

²³⁵ Sealsamas

²³⁶ Мундлерман, lk. 331.

²³⁷ А. Н. Тетров, Очерки всеобщей истории, Харьков 1868, lk. 464 jf.

ka see, et Müntzeri kõne lõpul hakkas paistma päike ja taivas ilmus viirakaar, sest kõik teadsid, et viirakaar on Müntzeri embleem. See pidi olema tema endeks.

Kuid samal ajal piirasid vürstide väed mää ja hakkasid tulistama kahu-ritest, kuigi vaherahu polnud veel lõppenud. ²³⁸ Kahuripaugud kutsusid välja paanika. Osa talupoegi tapeti koke, osa põgenes Frankenkauseni poole. Müntzer ei olnud võimeline neid takistama. Hinnult väike salk kaitses end vaenlast vastu, kuid varsti hävitati ka see. Linnajõudnud talupojad langsid samuti vürstide kätte. Frankenkausems toimus selline veresaun, et aja, mis voolas läbi linna värvus verest punaseks. Hessei maavägi Philippe kirjutas ise hiljem, et linnas tapeti kõik meeskodanikud. Kuid see on ilmne liialdus.

Üldse langis Schlachtbergil (nagu nimetatakse Haubergi pärast talupoegade sõda) ja Frankenkausems 5000 talupoega. Neile lisaks toodi Frankenkausemsi tinnuplatsile veel 300 vangivõetut,

---

²³⁸ Mummepwan, lk. 333 jj.

et karistata neid ilma kohtuta. Nende seal oli ka 2 vaimulikku. Frankenhauzeni naised palusid oma meeste eest. Vürstid teatasid, et nad täidavad palve sel juhul, kui naised tapavad vaimulikud neid keppidega pekses. Oma meeste päästmiseks tegidki naised seda. Siiski hukati osa vangivõetust innagi.

Müntzer ei olnud tapetute hulgas, vaid ta leiti rüütel Otto von Etke tenri poolt ühest Frankenhauzeni värava lähedal asuvast majast ja tunti ära vürst Albrechti kirja järgi, mis leiti Müntzeri taskust. Ta anti väeja vürstidele. Pärast kohutavaid püüandisi soti ta vankele ja saadeti Hildbrungeni tema õelaima valdusse Mansfeldi krahvi Ernsti juurde. Siin tuli tal taluda selliseid püüandisi, et palaveru keemuses jõi ta ära 12 kruusi vett. Temalt tapeti teada lahingust osavõtnute nimed. Müntzer nimetas ainult neid, kellest ta teadis, et nad on hukkenud.

Hildbrungenis vangis oles olevat ta

kirjutatud Mikhhauseri elanikele kirja, milles soovitas alla anda ja paluda vürstidelt armu ning lootuda üldse ülestõusudest, et mitte vabada asjatult verd. Samuti palus ta astuda tema naise kaitseks välja, et talle ei maks-²⁴⁰ taas kätte ja ei võetaks temalt ära väikest omandit.

See kiri oli kirjutatud 17. mail 1525. aastal.

Zimmermann ei pea seda võltsingus.²⁴¹ Kuid siiski tundub olema see kiri võltsitud ja on tehtud seda selleks, et kõrge õilsamat sassa vabaduse eest võitlejat diskreditseerida ja kapitulatsiooni meelele Mikhhauseris tõsta, sest 17. mail ei²⁴² olnud veel Mikhhauseri alistunud.

Pealegi pole see kiri kirjutatud Müntzeri poolt, vaid nagu kirjas öeldud, dikteeritud ühele vürstlikele kohtu kaas-²⁴³istujale Gristoph daueli. On selge, miks dikteerib Müntzer seda ja kes olid kviititud, et see kiri jõuaks Mikhhauseri. Kantsky arvates on see kiri üks vürstide sõjakavalustest, mis olid neile nii elu-loomulikud.

²⁴⁰ Brandt, lk. 83jj.

²⁴¹ Zimmermann, lk. 336.

²⁴² Meusel, lk. 178.

²⁴³ Kaytenü, lk. 277.

Pärast võitu Frankenhauseni all 15. mail 1525. aastal suundusid vürstide väed Mühlhauseni poole.²⁴⁴

Vahepeal oli Pfeiffer pöördunud kõikjale abisaamise palvetega, kuid need jäid tulemusteta. 19. mail vürstide väed piirasid Mühlhauseni kolmest küljest. Linnas oli 1200 relvastatud lüürgeit ja palju toidumoonu. Sellegipoolest linn võinud kava piiramisele vastu panna. Kuid enamik elanikke poddas kapitulatsioonile. Nähes seda, lahkus Pfeiffer 24. mail 1525. aastal 400 poolhooldjaga linnast, piirides tungida Ülem-Frankimaale. Kuid ta tabati Eislewachi juures. Pärast lühikest lahingut võeti Pfeiffer ja tema kaaslased vangid ja karistati surmanuhtlusega Mühlhausenis, mis kapitulatsioon 26. mail 1525. aastal.

Thomas Müntzer toodi lüürkamiselt Mühlhauseni. Surma eel, vaatamata hirmsatele kannatustele, pöördus ta vürstide poole ja manitses neid käituma vastu inimestega armulikult, sest siis ei tulevat selliseid ülestõuse.²⁴⁵

²⁴⁴ Myunneppman, nr. 337 ff.

²⁴⁵ Brandt, nr. 84.

Samuti soovitas ta lugeda püübit, et viirastidel oleks alati silmade ees näide, milline on tiranniide saatus.

Hertsog Georgi nõuandel kahetseda oma ülesastumisi, tunnistas ta, et kavatses asja, mis käis talle ilmselt üle. jõe.²⁴⁶

Kuid sealjuures ei lootunud ta oma vaadetest. Kuna ta keeldus lugemast palvet, tegi seda tema ust hertsog Georg. Seejärel hukati ta.

Thomas Müntzeri mõtted tema elu viimastel minutitel olid seotud rahvaga. Ta suvi samamuguse julgusega nagu oli elanud kogu oma lühikese elu jooksul (surres oli ta umbes 35-aastane).

Thomas Müntzeri traagiline saatus oli paratamatu, sest ühiskondlikus olukorras ei olnud veel baasi tema õpetuse teostamiseks.

Karm arestiõlendamine toimus pärast alistumist ka Mühlhausenis, kus seati jalule patriitslike rae õigused ja kehtestati katoliiklik jumalateenistus.²⁴⁷ Kõik isikud, kes puudusid linnast, kuulutati mässajateks ja nende varandus konfiskeeriti. Umbes 54 linnakodanikku hukati.

²⁴⁶ Gynnepman, ca. 330.

²⁴⁷ Meusel, lk 178.

Brandt, ca. 21.

Mühlhausen pidi tasuma 40 000 florini
suurusse kontributsiooni, temalt võeti
ära vabalinna õigused, kõik kindlustused
tulti maatas ja linn koos temale kuulu-
vate aladega liideti Saksi hertsogi maadega.

Ka mujal Tiüringis suruti liikumine
massiliste lükkamiste ja terrori abil
maha. Seega oli ülestõus Tiüringis, mis
oli haripunktiis kogu Saksa talupoegade sõja-
le, likvideeritud. Siit alates algab ülestõusu-
liikumise langus üle kogu Saksamaa.

Peagi suruti lõplikult maha ka ülestõusud
Franki- ja Svaabimaal. Kõige kauem pida-
sid talupojad vastu Austria maades -
Steiermargis, Kärntenis, Krainas ja Tirolis.
Siin jätkarid talupoegade salgad, kuhu
tuli talupoegi ka nendest rajoonidest, kus
ülestõusud olid juba maha surutud, H. Gais-
mairi juhtimisel võitlust 1526. aasta suveni.

Kokkuvõte

Reformatsioon ja Saksa talupoegade sõda, mis oli Saksamaa majanduslike, sotsiaalse ja poliitilise arengu tulemus, oli varajane kodanlik revolutsioon, mille väljendus kapitalistlike suhete teatav arengutase.

Kapitalismi elemendid tekkisid Saksamaal kriisi olukorda sattunud feodalismi ja poliitiliselt killustatud maaringimustes.

Kapitalistlike suhete arenerid eelkõige mäetööstuses ja trükkinduses ning olid seotud väikeettevõtjate ja käsitöösellide laostumise ja elproletariaadi kujunemisega.

Seoses kaupalis-kahvaliste suhete arenguga suurenes mõisnike vajadus raha järgi. Sellest tingituna tugevnes talupoegade feodaalne ekspluaterimine mõisnike poolt, mille tagajärjel talupoegade ülestõusud sa-
genevad.

Rahulolematuse, mis veelgi tugevnes
soses katoliku kiriku pealtungiga.
kaaras ühiskonna mitmesuguseid
kihti ja viib välja reformatsioonile ja
talupoegade sõjale.

Linnapelehtide ja talupoegade leeri
nõudmised leidsid väljenduse ning edasi-
arenduse Thomas Müntzeri õpetuses ja tege-
vuses.

Thomas Müntzeri õpetus oli vaba skemaati-
lisusest ja tulenes rahva alamkihtide
püüetest. Tema usundiline propaganda
oli vaid katkest sõttaastel nõudmis-
tele espluaterimise kaotamisest ja es-
pluaterijate hävitamisest. Thomas Münt-
zeri taotlus rajada maailmas „juma
bariik“, mille all ta mõtles klassideta ja
espluaterimisteta ühiskonda, omas suure
organiseeriva tähtsuse Saksa talupoega-
de sõja ajal.

Thomas Müntzeri revolutsiooniline õpetus
sujunes Saksa talupoegade sõja eelsetel
aastatel, mil Thomas Müntzer oli muutu-
nud juha talupoegade ja linnapelehtide
organiseerijaks.

Suurt osa etendas Thomas Müntzeri agi-
tatsioon lõuna-Saksamaal talupoegade

sõja algul, kus tema vaadeti põhjal koostati kõige revolutsioonilise talupoegade taktikaline programm „Tunideviri“.

Thomas Müntzeri osa Sassa talupoegade sõjas ilmnis viiti tema agitatsioonilise ja vahetus tegevuse Tüüringi talupoegade sõjas. Talupoegade sõda Tüüringis paistat silma linnapliteide suhteliselt aktiivse osavõtu poolest, kuid on iseloomulik, et Tüüringi raju on enamusest puhtlokaalsete ülestõusude ala, mis kestavad valvalt ühe kuu.

Thomas Müntzer püüdis igati, arendades agitatsioonilist tegevust, talupoegade ja linnapliteide ülestõusu tsentraliseerida ja levitada ning kaasa tõmmata ülestõunuga ka Mansfeldi märtöölist. Tema propaganda mõjul suurenes ülestõusude arv, kuid ülestõusu tsentraliseerida ja koondada tal ei õnnestunud.

Thomas Müntzer püüdis anda piiratud ja konkreetselt talupoegade ja linnapliteide nõudmistele üldprintsipiilist iseloomu ja panna nende jõududega kehtima sotsiaalne õigus.

Kuid tema tulevase ühiskonna õpetuse fantastilisus seisnes selles, et ta ei näinud selle teostamiseks objektiivselt taastumist ja arvas, et ekspuaterimise kõvaldamine ja rahva peamiste vajaduste rahuldamine on küllaldane uue ühiskonna ettevalmistamisel.

Thomas Müntzeri õpetuse fantastiline iseloom avaldus rahva võidu puhul Mühlhausenis. Thomas Müntzeri õpetus ei omanud reaalselt baasi tolleajalises ühiskonnas. Nii talupojad kui ka linnaplebeid polnud veel saavutanud vajalikku arengutaset ja klassiteadlikkust Thomas Müntzeri õpetuse mõistmiseks ja elluviimiseks. Proletariaat, kes alles tekkis, ei olnud võimeline veel juhtima talupoegi. Selles osas omab Thomas Müntzeri õpetus ja Saksa talupoegade sõda, mis näitas, et feodalismivastases võitluses on peamistes liikumapanevateks jõududeks linna ja maa töötavad massid, suurt tähtsust revolutsiooniliste traditsioonide ja õpiste alal järgivate revolutsioonide puhul.

Engels, väidates, et Thomas Müntzeri õpetus ületab oma ajastu raamid, on kinnanud kõrgelt Thomas Müntzeri õpetust kui proletaarset ideoloogiat ja avaldanud arvamust, et teoreetiline pagari poolest ei jää Thomas Müntzeri õpetus maha paljudest 1848. aasta revolutsiooni kommunistlikest ideedest.²⁴⁸

3. Энрике, Ф. Томас и Кристофер Мунцеры
1848 г. - Мюнхен и Ф. Энрике, 1952.

4. Энрике, Ф. Философия коммунизма и революция
и Мюнхен, Москва 1960.

5. Brandt, P. Thomas Müntzer, sein Leben und
seine Schriften. Jena, 1933. (Brandt)

6. Bohme, H. u. Kr. F. Thomas Müntzer Brief
wechsel. Leipzig in Berlin, 1931.
(Bohmann)

7. Franz, H. Die deutsche Bauernkrieg, Müntzer
in Berlin, 1973. (Franz)

8. Bohmann, H. Die Zeitgenössische Entwicklung,
Thomas Müntzer, Leipzig in Berlin, 1931.
(Bohmann)

9. Hase, O. Thomas Müntzer und seine Zeit.
Berlin, 1952. (Hase)

---

²⁴⁸ Ф. Энрике, Крестованская война в Германия-
хуу, с. 45 jj.

Канитатуол кижандусе ниместик

1. Энгельс, Ф. Крестьянская война в Германии, Москва, 1952.
2. Энгельс, Ф. О реформации и крестьянской войне в Германии. Архив К. Маркса и Ф. Энгельса. Т. 8 1948.
3. Энгельс, Ф. Письмо к Каутскому от 15 сентября 1889 г. К. Маркс и Ф. Энгельс. Соч. Т. XXVIII.
4. Энгельс, Ф. Развитие социализма от утопии к науке. Москва 1960.
5. Brandt, O. Thomas Müntzer. Sein Leben und seine Schriften. Jena, 1933. (= Brandt)
6. Böhmer, H. u. Kinn, P. Thomas Müntzers Briefwechsel. Leipzig u. Berlin, 1931.
(= Briefwechsel)
7. Franz, G. Der deutsche Bauernkrieg. München u. Berlin, 1933. (= Franz)
8. Lohmann, H. Zur Geistigen Entwicklung Thomas Müntzers. Leipzig u. Berlin, 1931.
(= Lohmann)
9. Merx, O. Thomas Müntzer und Heinrich Pfeiffer. Göttingen, 1889. (= Merx)
10. Meusel, H. Thomas Müntzer und seine Zeit. Berlin, 1952. (= Meusel)

11. Seidemann, J. K. Thomas Müntzer. Eine Biographie. Dresden u. Leipzig, 1842.
(= Seidemann)
12. Steinmüller, K. Zur Lage der Lwiczauer Tuchmalerei zwischen 1476-1530 Jahre. Die Frühbürgerliche Revolution in Deutschland. Berlin, 1961.
13. Töpfer, B. V. Husa. Tomáš Müntzer a Čechy. „Zeitschrift für Geschichtswissenschaft“ nr. 7 1960.
(= Zeitschrift)
14. Вебер, Э. Г. Великая крестьянская война в Германии в оценке М. Н. Петрова. „Средние века“ nr 13 1958.
15. Григорьян, Ю. М. К вопросу об уровне экономики, о характере реформации и крестьянской войны. „Вопросы истории“ nr. 1 1958. (= Григорьян)
16. Ермолаев, В. А. Франконский город в крестьянской войне 1525 г. „Средние века“ nr. 5 1954. (= Ермолаев)
17. Каутский, К. Предметы венники новейшего социализма. т. II С-Петербург, 1907.
(= Каутский)
18. Мацек, Й. К дискуссии о характере Реформации и крестьянской войны в Германии. „Вопросы истории“ nr. 3 1958.
(= Мацек)

19. Петров, М. Н. Очерки всеобщей истории.
Варьков, 1868. (= Петров)
20. Проскуряков, В. Томас Мюнцер,
Москва, 1937. (= Проскуряков)
21. Смирин, М. М. Народная реформация
Томаса Мюнцера и великая крестьян-
ская война. Москва, 1955. (= Смирин)
22. Смирин, М. М. О крепостном состоянии
крестьянства и характере крестьянских
потрясаний в юго-западной Гер-
мании в XV и начале XVI в. "Историчес-
кие записки" № 19 1946.
(= Смирин, О крепостном...)
23. Смирин, М. М. О характере экономического
подъема и революционного движе-
ния в Германии, "Вопросы исто-
рии" № 6 1957.
24. Смирин, М. М. Очерки истории полити-
ческой борьбы в Германии перед
Реформацией. Москва 1952.
(= Смирин, Очерки...)
25. Стан, С. М. Чем же в действительности
была Реформация в Германии,
"Вопросы истории" № 4 1958.
(= Стан)
26. Стоклицкая-Терешкович, В. В. Немецкий
город в эпоху крестьянской войны.
"Вестник Московского университета"
№ 4 1950. (= Стоклицкая)

27. Циммерман, В. История крестьянской войны в Германии тт. I-II. Москва, 1937.
(= Циммерман)
28. Чайковская, О. Г. Вопрос о характере Реформации и крестьянской войны в Германии в советской историографии последних лет. "Вопросы истории" № 12 1956.
29. Меллер-Михайлов, А. К. Революционный анабаптизм. Соч. Т XV С-Петербург 1895
(= Меллер-Михайлов)
30. Эпштейн, А. Д. История Германии от позднего средневековья до революции 1848 года. Москва, 1961.
(= Эпштейн)
31. Эпштейн, А. Д. К вопросу о Реформации и крестьянской войне в Германии как первой буржуазной революции. "Вопросы истории" № 8 1957.

Sisukord

Sissejuhatus	lk. 2
<u>I</u> peatükk	
Saksamaa <u>XVI</u> sajandi algul	lk. 13.
<u>II</u> peatükk	
Thomas Müntzeri elu ja vaated	lk. 41
<u>III</u> peatükk	
Thomas Müntzeri Tüüringi talupoegade sõjas	lk. 72
Kokkuvõte	lk. 109
Kasutatud kirjanduse nimestik	lk. 114